

ERZURUM

Halkıvi Kültür Dergisi

İÇİNDEKİLER

Geçmişin mahasebesi	Sitki Dursunoğlu
Demokrasi	Fazıl Nalbandoğlu
Erzuruma mektup (Şiir)	Yusuf Kızılkaya
Ticaret tarihimizde Erzurum	Fındıkoğlu
Erzurum Hattatları	Cemâleddin Server
Erzurum şivesinde söz yapışı	Bahaeddin Ögel
Divan şiirinde Erzurumlu	Aytekin Yakar
Nakarat (Şiir)	Aytekin Yakar
Erzurumda Arıcılık	Şevket Avcı
Bir izah	Ziya Öztürk
Sa'di gibi (Şiir)	Cemil Câhit Kotan
Evimizde bir temsil hâdisesi	Cemâleddin Server
Milli Mücadelede Erzurum	***
Beygunun mezarı	Sırrı Kardeş
Hasankaleli İbrahim Hakkı	***

12

ERZURUM

Halkevi Kültür Dergisi

YIL: 3

29 / Ekim / 1946

SAYI: 11

Geçmişin muhasebesi

= Cumhuriyetimizin 23 üncü yıldönümü münasebetile =

Yazan : Sıtkı Dursunoğlu

Bu dönüm yılı yaklaşıncaya kendi kendime bir mazi muhasebesi yaptım ve :

Bugün en küçüğü ömrün ellinci basamağında nefes alan bizim neslin; millet ve memleket işlerinde geçirdiği maceraları hatırladım.

İkinci Abdülhamit devrinin koyu karanlık akşamına gözümüzü ve idrakimizi açtıktan biraz sonra «İkinci meşrutiyet» in söken fecrini seyretmiştik.

33 milyonluk bir sadakat kuvveti halinde görünmesine rağmen, hakikatte vehmin şişkinliğinden ibaret olan Abdülhamit idaresi, kendi kendini yiyen bir za'fın son hamlesile Resne dağlarında hürriyetin havasını arayanların gürültüsü içinde yıkılırken kısmen millet iradesine dayanan bir hükümet şekli bize yeni iman ve yeni kuvvet getirmişti.

Fakat pusuda bekliyen düşman, kâh için hortlamak istiyen irtica hareketleri halinde, kâh dışın rönesansımızda menfaatlerini kaybetmek tehlikesini sezenlerin saldırı halinde baş kaldırmıştı. « 31 Mart 1909 », için küfranı, Bosna - Hersek cambazlığından başlayarak Balkan faciasında sona eren saldırılar, dışın insanlık hüsranı idi.

Nihayet birinci umumî harp bir vatan heyelânı halinde başımıza yıkılırken bizi, en son ve en çetin bir imtihana çağırmıştı ki, 1919 un mahşeri ve mahşeri kıyamile dünyanın nadir kahramanlıklarından birini daha göstererek örnek millet olduğumuzu bir daha dünyaya anlatmıştık. Çünkü müstevliler, insanlık tarihine süt emziren ve müstakil yaşamak sevdasını ilâhî bir sar'a halinde sınırlarında dâyan bir anamilletin son vatanından kovulması imkânsızlığını öylece anlayamamıştılar.

İşte her biri bizim neslin alnında açılmış ayrı ayrı macera, ızdırıp ve şeref çizgileri olan 1908 le 1922 arasında geçen senelerin blâncosu.

Ya 1922 ile 1946 arası ?..

Bu da; bizi, bugünkü bizi, bilhassa son senelerin çılgın dünyası karşı-

sında takip ettiği sulhçu ve efendi siyaseti ile bir tek insanını, bir avuç toprağını bile harcamadan cihan muvazenesinde aldığı sağlam yerle bizi ifade eder.

Evindeki yemek sofrasından kafasındaki zihniyete kadar dünya görüşü ve itiyatları değişmeye başlayan halk - vatandaşı. Kışlasının bir köşesinde anasına yeni harflerle kolayca hasret mektubu yazan asker.. Haritamızı, sularımızdan ve mer'alarımızdan daha çok süsleyen demiryolları.. Yavaşta olsa, bazı kısımları mucibi tenkitte olsa imara doğru giden şehirlerimiz.. Hattâ çeşitli dedikodulara uğrayan köy okulları.. İçinde birçok vatandaşa makinanın dilini öğreten fabrikalar.. Daha dün birkaç jandarmanın muhafazası altında aşamadığı dağlardan, bugün on sekiz yaşında bir delikanlının tek başına, yetmiş yaşında bir ihtiyarın; heybesinde parası, yanında gül yüzlü kızıyla silâh namına arabacısının kamçısından başka bir şeyi olmadan şehir caddesinden geçer gibi geçişi...

İşte 1922 ile 1946 nın da ifadesi budur.

Eğer bunlara rağmen bilhassa yanibaşımızda beş sene mütemediyen cayır cayır yanan dünya yangınından huzurumuzun çatısına bir kıvılcım sıçramırsın diye dikkatimizi dışa çevirirken, fırsatın açık kalan aralığından ahlakımızın harimine giren soysuzlar gördükse.. Sert bir iş ve vazife ahlakına uymıyan uysallıklara şahit olduksa.. Bazan salâhiyet makamlarında zayıf karakterler avlamak isteyen kötü ruhlu iş adamlarına rasladıkça.. Hasılı bu sebepler altında hotkâmlığın ve menfaatendişliğin gecesinden cemiyetimizin beyaz alına yer yer damlayan alacakaranlıkları sezip üzüldükse..

Sebepleri şahıslara ve şahsi seciyelere dayanan bu haller karşısında, şimdiye kadar getirilenler için duyduğumuz minnetin bir anda gölgeleşmesine, bir anda silinip kaybolmasına, necip bir kadirşinaslığın soysuz bir inkâra yer vermesine müsamaha etmemeliyiz.

Çünkü bu haller biraz da -yukarıda serdettiğimiz gibi - sebepleri şahsi karakter zaaflarına dayanan fevkalâde zamanlar hastalıklarıdır.

Binaenaleyh :

Kurulunu devirecek bir iç kuvvetin iskeleti bile katmayışına, kurulunu takviye eden taze kuvvetlerin - insan ve müessese haliude - hergün doğmasına bakarak, Cumhuriyetimize bir kasitten gelecek yangın ihtimali bulunmasına rağmen ölçsüz ve kötü yapılan bazı propagandaların dar veyahut hasta kafalarda yapacağı fena tesirleri ve binnetice memleket yapısına gelecek zararları düşünmemiz lâzımdır.

İcra kuvveti ile mürakabe kuvvetinin asaletinden daima büyük bir istikbalin gelişimi seyredilir.

Ancak mürakabenin mirsadına harç olarak kullanacağımız malzemeye herhangi bir sebeple zedelenmiş menfaatların inkisar ve hüsranı, arsızlaşmış ihtirasların doyumsuzluğu karışmamalıdır.

Gerçek bir nefis muhakemesine, net bir ruh temizliğine, yerinde yapılmış bir tenkidin tarafsızlığına can da cânan da kurban ...

Yoksa bunun dışında -Allah esirgesin- genç bir Cumhuriyetle dünya kadar ezeli bir milletin vebalini yükleneneğimize inanmalyız.

23 üneü yıl büyük millete kutlu olsun.

Demokrasi

Yazan : Fazıl Nalbandoğlu

Bir hükümet şekli olarak demokrasi, halkın kendi kendisini idare etmesidir. Halk için halk tarafından hükümet etme şekli demek olan demokrasinin tecelli ve tatbik tarzına ait izaha girişmeden evvel disiplinli bir teşkilât olan insan birliklerinden ve devlet şekillerinden kısa bir tarihi özet yapmak lâzımdır.

İnsanların tabii olduğu en büyük tabii kanun, varlığını muhafaza etmek ve varlıkta devam etmektir. İnsan için ilk ihtiyaç ve amaç yaşayışını sağlayacak gıdayı almak, dışı karşı korunmak ve neslini üretmektir. Bu, insanın ezeli ve ebedi olan biyolojik vasfıdır.

Fakat insan, aynı zamanda ve hatta bilhassa Psikolojik ve sosyolojik bir varlıktır. Zaten insan bu bakımdan diğer canlı varlıklardan yani nebat ve hayvanlardan ayrı ve üstündür.

Tarih ve sosyoloji incelemeleri, bize, insanların tâ ilk zamanlardanberi bir takım topluluklar halinde yaşamış ve yaşamakta olduklarını göstermektedir. Bugünün sosyal telâkkilerine göre:

a — İnsanlar için cemiyetleşmek tabii bir insiyak ve ihtiyaçtır.

b — Bu tabii insiyakla vücut bulmuş olan cemiyette zamanla ve muhit şartlarına uyarak daima değişen, gittikçe büyüyen, kuvvetleşen ve kendi özel hayatı olan sosyal olay ve müesseselerin gelişimi insanlık tarihinin kaynağı olmuştur.

Tarihçi mektebin izahına göre, insanlar ilk evvelleri sürü halinde ve

gezginci olarak yaşamışlardır. Sonraları, coğrafi şartlar ve sosyal insiyaklar dolayısıyla birbirlerine daha ziyade yaklaşarak aralarında karşılıklı yardım, iş bölümü ve hizmet mübadelesi esaslarına dayanarak teşkilâtli bir topluluk hayatı yaşamağa başlamışlardır.

Menfaat ve gönül ortaklığını ifade eden bu teşkilâtli topluluk hayatı tarihinde, ilk evvelleri karı ve kocadan ibaret basit aile birliği daha sanraları tutumlu kılan birliği, atalık aile birliği, kabile birliği en nihayet'te ulus birliği yani devlet şekillerini almıştır.

İnsanların teşkilâtli birlik halinde yaşamaları onları diğer canlılardan ayıran en üstün faktördür. Öbür canlılar varlıklarını ve ihtiyaçlarını sevki tabiiileri ile ve tek tek sağlamak zorunda oldukları halde insanlar varlıklarını, ihtiyaçlarını ve menfaatlerini ve nesillerini (hayat ve emek ortaklığının ifadesi ve uzvi olan) teşkilâtli birliğin sosyal kaidelerine bağlamışlardır. Bu sosyal kaidelerle insanlar, hem ihtiyaçlarını hem emniyetlerini, hem de saadetlerini düzenlemişlerdir.

Bu sosyal kaideler ilk evvelleri daha ziyade dinî, ahlâkî daha sonraları da hukukî kaideler halini almıştır.

Hukuk kaideleri insiyakî ve zarurî olarak topluluk halinde yaşayan insanların saiki ihtiyaç ve emek olan hareketlerini, arzu ve menfaatlerini ve birbirleriyle doğrudan doğruya ve dolayısıyla olan münasebetlerini düzene koyan (yani sosyal münasebetleri tanzim eden) kaidelerdir.

Cemiyetin ortak ihtiyaçlarını, emniyetlerini ve saadetlerini düzenlemek bakımından fertlerin bu sosyal ve hukuk kaidelerine riayet ve itaat etmeleri şarttır ve mutlaktır. Fertlerin bu kaidelere riayet ve itaatlerini sağlayan ve aksi tarzda hareket edenleri de cezalandıran o cemiyetin ma'şeri vicdanının merkezleşmiş ve müeyyideleşmiş disiplindir. Yani otoritesidir.

Otorite (hakimiyet) rakip ve nazir tanımayan emretme ve cebretme iktidarıdır. Otorite vaktile aile ve kabile cemiyetlerinde doğmuş bugün millet sosyetesinde yani devlette en mükâmil şeklini almıştır.

Bugünkü anlama göre, devlet geniş insanlık âlemi içinde, coğrafi, tarihi ve sosyolojik zaruret ve özelliklerle başka takımlardan ayrılmış teşkilât, otorite ve istiklâle sahip insan birliğidir.

Coğrafi ayrılık sınırları belli bir toprak parçasını yani vatani ifade eder. Tarihi ve sosyolojik ayrılık ise, o insan birliğinin dilini, kültürünü ülküsünü ve o sınırlar içinde beraber yaşama dilek ve psikolojisine dayanan otoritesini (yani teşkilâtlı ve bağımsız hükûmetini) ve nihayet medeniyetini gösterir.

Devlete hâs olan bu otoritenin sahibi de tarihî bir gelişime tabi olmuştur. Tarihe bakılacak olursa bu devlet otoritesini ellerinde tutanlar bir zamanlar ya tek şahıslar veyahut heyetler veyahut ta bunlarla birlikte imtiyazlı sınıflardı. Halbuki bugün genel olarak devlet otoritesinin sahibi sosyetenin kendisi yani halktır, millettir.

Tarihte, ilk, orta ve yeni çağın (birkaçı müstesna) hemen pek çok devletleri mutlak hükûmranlıkla yani hukuka bağlı olmayan bir rejim ile idare olunmuştur.

Mutlak hükûmranlık sisteminde, bütün memleket halkı, esas itibarile iki sınıfa ayrılmış bulunuyordu. Biri imtiyazlı sınıf diğeri imtiyazsız sınıf.

İmtiyazlı sınıfın başında hükümdarlar (Kral, Padişah, İmparator ilâh) vardı. Ondandı derece derece asilzadeler ve din adamları gelirdi. Bunların sayısı çok azdı. Geride kalan geniş bir çoğunluğun devlet karşısında hak ve hürriyetleri yoktu.

Bu mutlak idarede bütün otorite (rakip ve nazir tanımayan emretme iktidarı) sadece en üstün imtiyaz sahibi olan hükümdardadır. Hak, vazife ve yetkileri kanunlarla tayin edilmemiş olan bu hükümdarların bilhassa imtiyazsız sınıflar üzerindeki kudreti sayısız ve sınırsızdı. Mutlak otorite ve idarenin sadece kendilerine hâs olduğuna inanmış olan bu hükümdarlar hal ve şartlara göre diledikleri kararları alırlar ve diledikleri emirleri vererek ferdin hayatı, hürriyeti ve mülkü üzerinde kayıtsız ve şartsız tasarruf ve hüküm ederlerdi. Hatta on dördüncü Lüi "Devlet demek ben demektir" sözüyle bu mutlakiyetin en açık misalini vermiştir.

Fakat 18 inci yüz yılın son çeyreğinin ilmi ve felsefi telâkkileri 19 uncu yüz yılın içtimaî, siyasi ve iktisadî yenilikleri ve milletler arası münasebetler her memlekette idare edenlerle idare edilenler arasında hukukî bir münasebet kadrosunun tesbitine ait cereyan ve hareketleri doğurdu.

18 inci yüz yıl filozofları eserlerinde tabii hak nazariyesini ve demokrasi prensiplerini açıklamışlar ve müdafaa etmişlerdi. Fikir halinde olan bu nazariye ve prensipler bazı memleketlerde yayımlanan beyannamelerle daha genel ve daha açık olarak ilân edildi. Virjin beyannamesile:

Bütün insanların eşit ve müstakil oldukları hükûmet edenlerin milletin vekili ve hizmet edicileri buldukları ilân edildi.

Daha sonra Amerika istiklâl beyannamesile de:

İnsanların eşit olduğu, vazgeçilmesi

kabil olmayan tabii hakları (yaşama, hür olma ve saadet arama haklarını) haiz buldukları, hükûmetin ise bu hakları garanti etmek için halkın rızasına dayanarak kurulduğu, hakka ve halkın rızasına dayanmazsa halkın onu değiştirebileceği yayınlanıyordu.

Biraz sonra da Fransa'da insan ve yurttaş beyannamesi ilân edildi. Demokrasinin özünü teşkil eden bu beyanname:

"İnsanların hukukan hür ve müsavi doğduklarını, ve öyle yaşayacaklarını siyasi cemiyetin yani devletin gayesinin ferdin tabii haklarını (hürriyet, mülkiyet, emniyet ve zulme mukavemet haklarını) korumak ve garantilemek olduğunu, müşterek akıl demek olan kanunun genel iradenin ifadesinden başka bir şey olmadığını, hâkimiyetin esasının ve sahibinin millet olduğunu, insan ve yurttaş haklarının garanti edilmesinin devlet otoritesini icabettirdiğini, devlet otoritesini kullanacak hükûmetin de halkın rızası ile iş başına geçeceğini ve bütün halkın menfaat ve ihtiyaçlarını temin etmek için var olduğunu" yayınlıyordu.

İşte bu beyannameler, Amerika istiklâlî ve Fransız büyük inkılâbı hep demokratik fikirlerin, hareketlerin ve müesseselerin devlet bünyesinde kökleşmesini ve statüsünü sağladı.

Bu yüzden, yakın çağların en mühim siyasi olayı olan, anayasaların kabulü ile, her yerde, hükümdarların mutlak otoritesi ve imtiyazlı sınıflar kalktı.

Bu suretle insanlar için eşit saygı eşit hukuk ve eşit değer tanındığı Hakimiyetin sahibinin millet olduğu ve milleti teşkil eden vatandaşların (yani seçim ve kanun karşısında hak ve müsavat sahibi olan fertlerin) devlet karşısında masun ve kanunlarla garantilemiş tabii haklara sahip olduğu ilân edildi. Böylece, devletin insanların iyiliği ve millet için var olduğu ve millet tara-

findan işliyen bir idare mekanizması olduğu kabul edilerek demokrasi kuruldu.

Bugün artık demokrasi pek çok memleketlerde taç giyerek milleti gönülden saran bir hükûmet şekli ve insanlık realitesi olmuştur.

Mutlakiyette otorite tek bir şahsa aittir. Demokraside ise bütün bir memleket halkına ait olduğu için asla şahsî değildir. Onun içindir ki şahıstan gelen ve şahsa ait bulunan dünkü tarihi otorite insanların gücüne gittiği halde sahibi bütün bir millet olan bugünkü otorite herkes için itaat edilen ve saygı ile karşılanan bir otoritedir.

En sade tarifele demokrasi bir memleket halkının kendi kendisini idare ve hükûmet etmesi demektir. Bu suretle demokrasi eski devirlerin (tek şahsın bütün halkı idare eden) morâşik hükûmetinden, (sayılı bir zümrenin idaresi demek olan) oligarşik hükûmetinden tamamen ayrı ve üstün olarak kütlenin yani milletin kendisini idare etmesi demektir.

Gerçekten demokrasi, şahıs, sınıf, zümre imtiyazı tanımaksızın doğum ve servet ayrılığı yapmaksızın halkın isteği ve dileği ile işliyen hükûmet şeklidir.

Demokrasinin esasları (İnsan ve yurttaş beyannamesinde açıklandığı gibi) insana değer ve şahsiyet veren hürriyet ve müsavattır. Bunlar ise insana saadeti sağlayan adaletin kaynaklarıdır. Çünkü hürriyet cebri yokluğunu müsavat ta imtiyaz ve istisnânın yokluğunu (müsavat ta imtiyaz ve istisnânın yokluğunu) ifade eder. Devlet için hakimiyet ne ise fert için de hürriyet ve müsavat odur.

İşte hürriyet ve müsavat esaslarına dayanarak (aynı değer ve hakka sahip olan) bütün halkın dileklerine uygun bir tarzda işliyen hükûmet şekline demokrasi denir. Bundan ötürüdürki demokrasi de ferde vatandaş bütün hal-

ka da millet denmiştir.

Bugünün bütün demokratik devletlerinde hakimiyet (otorite) aynı kanunlar koymak, kanunları korumak, kamu hizmetleri görmek iç ve dış emniyeti sağlamak işleri sadece millete aittir,

İşte bunun içindir ki demokraside en mühim hâdise millete ait olan bu hâkimiyetin tecelli ve tatbik tarzıdır.

Bu gün için bu da iki suretle olmaktadır:

1 — Milletvekillerinin temsil yolile

2 — Çoğunluk hükûmeti ile

1 — Gerçekde, eski Yunan demokrasilerinde, hâkimiyetin tecelli ve tatbik tarzı, bütün halkın bir yere toplanarak kendilerine ait işleri kendi aralarında görüşmelerinden sonra bir karara bağlamaları ve ondan sonra ona göre hareket etmeleri şeklinde tecelli ederdi. Halbuki bugün milyonları aşan ve geniş sınırlar içinde bulunan insanların bir arada toplanarak kendilerine ait işleri görüşebilmelerine asla imkân yoktur. Bunun içindirki milyonları aşmış insanlardan müteşekkil bütün medeni ve bağımsız memleketlerde hakimiyetin tecelli tarzı ancak halkın belli devreler için seçtiği milletvekilleri tarafından temsil yolile tatbik edilmektedir.

Yakın çağlarda demokrasinin tatbikatının ancak temsil yolile yapılması zarureti ortaya belli zamanlarda yapılacak olan seçim meselesini çıkarmıştır.

Seçim işinin tarihi safhaları da şöyle olmuştur.

Seçim evvela belli imtiyazlara sahip olan erkekler için tanınmış bir haktı. Daha sonra miktarda vergi veren erkeklere ait bir hak olarak tanındı. Siyasî ve sosyal hayat icabı demokratik telakkiler ve hareketler ilerleyince hem imtiyaz hemde vergi esası kalktı. Bu suretle seçim sadece kanunî yaşını doldurmuş bulunan bütün vatandaşlar için hak ve vazife sayıldı. En nihayet

pek çok memleketlerde (Bizde de olduğu gibi) cinsiyet ayrılığında ortadan kalkarak bütün erkek ve kadın vatandaşların en mukaddes hakları ve vazifeleri oldu. Yine pek çok memleketlerde (Yeni kanunla bizde de kabul edildiği gibi) iki dereceli seçim usulünden bir dereceli usule geçmek suretile en gerçek milli hakimiyet idraki sağlandı.

2 — Diğer taraftan, bugünün demokrasileri filiyatta hiç bir zaman bütün halkın hükûmeti değildir. Tatbikat ve realite zaruretleri ile bir memlekette bütün halk namına karar vermek ve bunu temsil etmek kudret ve yetkisini haiz olan çoğunluk hükûmetidir. Çünkü bugünkü demokrasilerde mümkün olan ancak çoğunluğun temsil yolile hükûmetidir.

Bu suretle, çoğunluğun oyu ve istekleri bütün halk için (içinde çoğunluk dışında kalan azlık için de) mecburi olmuştur. Böylece demokraside daima bir çoğunluk gurupu ve azlık gurupu var demektir ki buda partileri meydana çıkarmıştır.

Parti ve vatandaşların, memleketin yüksek politikasına ve hükûmetine ait görüş duyuş ve dileyişlerinin gruplaşarak teşkilatlanması demektir. Her yerde memleket halkı böyle bir teşkilât kurarak partilerini vücuda getirirler. ve belli zamanlarda yapılacak seçimleri kazanmak için programlarını ve yayınlarını umumî efkâra bildirirler.

Neticede seçimi hangi parti kazanırsa iktidar mevkiine o geçer ve hükûmet etmek işini yani iç ve dış emniyeti sağlama, kanun koyma, kanun koruma ve kamu hizmetleri görme işini o üzerine alır. Bu hal hiç bir zaman çoğunluk diktatorluğu şeklinde mütaale edilemez. Çünkü iktidar mevkiine geçen çoğunluk partisi, memleket halkının çoğunlukça tamamen benimsen-

miş olan yüksek politika prensiplerine ve anayasaya uygun olarak içinde azlığın aynı muhalefet partilerinin de bulunduğu bütün memleket halkının ihtiyaç ve menfaatlarına cevap verecek hizmetler görmek zaruretindedir.

Bunun karşısında bulunan ve seçimi kazanamamış olan partilerin yani muhalefet partilerinin de sosyete içindeki mevkiinin ehemmiyeti asla küçümsenemez. Bilakis onlarında demokrasî idaresini tamamlayan şerefli, zarurî bir vazife ve mevkileri vardır oda çoğunluk partisinin hükûmetini basında ve mecliste, memleket ve

millet ihtiyaç ve telâkkilerine uygun olarak mürakabe ve tenkit etmektir. Çünkü demokrasi bunu istilzam eder.

Ancak, muhalefet partilerinde, Devletlerin bağımsızlığı kaidelerinin icabı olarak, hassas bir dikkatle bilhassa ve sadece milli efkârı umumiyyeye arz etmek şartile yapacağı mürakabe ve tenkitlerinde, kıskanç ve kindar bir zafa ve iktidar mevkiine geçmemiş olma hırsına kapılmaksızın hak, adalet, insaf ve saygıdan uzaklaşmamak mecburiyetindedir. Çünkü ne olursa olsun bugünün demokrasilerinde son söz haklı ve meşru olarak çoğunluğundur.

Erzurum'a Mektup

*Semaverler täter yollar boyunca,
Birlikte eğlenir dostlarım yine.
Renkler çekilip te eşya solunca,
Köşk dönüşlerini ararım yine.*

*Gurbetten gurbete, uzun yollarım,
Emrah'ın yurduna selâm yollarım.
Trenleri arar, arar kollarım,
Gelenden gidenden sorarım yine.*

*Orada günler her günkü gibidir.
Bıraktığım şeyler dünkü gibidir.
Gurbette anılan gurbet demidir,
Aldığım yarayı sararım yine.*

Yusuf KIZILKAYA

Ticaret tarihimizde Erzurum

— I —

Yazan : Fındıkoğlu

Türk ticaret tarihini hazırlamanın yollarından başkası muhtelif mıntakalardaki büyük şehirlerimizin ticari tarihini vücuda getirmektir. Bu gibi parça araştırmalar, Türkiye ticaret tarihi müellifi için en kıymetli kaynaklardır.

Geçen asır sonunda «Asya Türkiye-si» isimli büyük bir coğrafya eseri yazmış olan Cuinet, kitabının Erzuruma ait kısmında şöyle bir mütalea yürütmektedir: «Erzurum Türkleri arasında pek az tüccar vardır. Fakat bunlar ne Ermeni ve Rumlar kadar mahir bir tüccar ne de onlar gibi doğru işçilerdir. Diğer taraftan, zevkleri itibarile çok mutedildirler. ve asgari ihtiyaçlarını tatmin ile iktifa ederler. (1) » *Cuinet'in* «maharet» ten ve «doğruluk» tan neyi kastedtiğini bilmiyoruz. Fakat Erzurum tarihi, Şarkı Anadolunun bu havzasının ötedenberi Türklerin de yakından hissedar olduğu faal bir ticaret merkezi olduğunu göstermektedir. Bu faaliyette Ermsnilerin hissesi, ancak tarzminat sıralarında bariz surette görülmeğe başlamıştır. (2) Rumlardan bahsedilmesi ise tamamen yer-sizdir.

(1) V. Cuinet: La Turpuie d' Asie, C. I. sf. 139.

(2) Hamit Sadi: İktisadî Türkiye, sf. 83: "Ermenilerin Şarkı Anadoluya intişarı tanzimat-tan sonra Hristiyan anasıra karşı gösterilen müsaadekârlıklar sayesinde olmuş idi. Köyle-rinde çalışkan bir rençber olan Ermeniler Şarkı Anadolunun bütün ticaretine hakim idiler. "Bu hadisenin sebepleri hakkında şu araştırmamıza bakılabilir: Tanzim tta içtimai hayat, 1940, Devlet Metbaası.

Erzurum, Türklerin eline geçmeden evvel coğrafi vaziyetinin icabi olarak mühim bir ticaret merkezi idi. *Ebul-Ferec*, Erzurumdan geçen ticaret yollarını, en işlek büyük ticaret yolları arasında zikrediyor. (3) *Hüduûl Âlem* müellifi «tüccarlarının çokluğu» nu anlatıyor. (4) Selçuk ve Osmanlı Türk-leri zamanında bu ehemmiyetin devam etmemesi için bir sebep yoktur. *Evliya Çelebi*' ye göre, İstanbul ve İzmir gömrüğünden sonra en işlek göm-rük Erzurum gömrüğüdür. (5) Kendi-sinden sonra da bu ehemmiyetin de-vam ettiğini *Hammer*' den öğreniyoruz. Ona göre Mısır ve İran ile Avrupanın ticarî münasebetlerinde Erzurum mü-him bir gömrük merkezliği rolünü ifa etmektedir. (6) Bu ticaret yollarının ehemmiyetini tarihi bir kadro için-de yoklayan *Franz Taeschner*, sebe-bile şehrin Karahisar - Aşkale - Erzu-rum yolunun ehemmiyetine işaretten

(3) Kitap - el Harac, sf. 228

(4) Hudûd - el Alem, sf. 93: "Kalikla (Er-zurum) şehrist ve enderûz bezirgânan bis-yarend.,"

(5) Evliya Çelebi, C. 2. sf. 214 "Gürcü kapusu varuşu, kalanın şimal cihetinde olup içinde nice bin hane ve dükkânlar ve han-lar vardır. Halâ da mamur olmadadır. Cümle bazirgânlar bunda sakin olup dururlar. Haki-rin kâtibi olduğum gömrük de bundadır. Dört çevresinde Arap, Acem, Hind, Hatay, Hatun bazirgânlarının haneleri var, İstanbul ve İz-mir gömrüğünden sonra işlek gömrük bu Erzurum gömrüğüdür. Zira tüccarine adalet ederler."

(6) Hammer: Des Osmanischen Reiches Sta-atsver - fassung und Staatsvervv altung, C. , Sf. 245.

Ölümünün 54 üncü yıldönümü münasebetiyle :

Erzurum Hattatları

VE

"TAHTAÇI-ZÂDE,"

Yazan : Cemâleddin Server

Sayın Huseyin Hüsnî Değulu'ya

Eskilerin «Hüsn-i-hat» dedikleri gü-zelyazı ve hattatlık san'ati, hiç şüp-he yokturki; güzel san'atların en önemlisi ve henüz gerektiği gibi işlenmemiş ve incelenmemiş olanıdır.

İslâm da yazının, büyük ve hususi bir yeri vardır. Canlı resim yapmağı şiddetle yasak eden Hadiselere karşı-lık, Allâhın Kelâmını, Peygamberin Hadiselerini, zaptedip ebedileştirmek işine, ve ideale ne yarayan yazı, İslâm âleminde kutlu bir san'at olarak inkişaf etmiştir. Bunun yanında, bilhassa iki süsleme sanatının, yani «teclid» ve «tezhîb» in ilerlemesine yol açmıştır.

HATTAT, yazı yazarken sâdece bir sânat eseri ortaya koymuş olduğuna değil, dinî bir vazife yaptığına da inan-mıştı. Bunun için «HENDESE-i. RU-HANIYE» denilmesi uygun görülen yazının, kutsiyetine dâir «Kütüb i Sit-te» de ve diğer Hadis kitaplarında, bil-hassa İMÂM CELÂLUDDİN: SÜYU-Tİ, nin «HADİS -i ERBAİN ŞERHİN de güzel yazıyı ve yazıcılığı öven bir çok Hadiseler görürüz. «KELÂM-i-Kİ-BAR» denilen büyüklerin sözlerinden yine birçoğu, bu ilâhî San'atin kutsili-gini anlatır.

Türkler yazıyı, Araplar gibi başka tezyinat ile karıştırarak yazının kendi güzelliğini bozmamışlardır. Türkler ya-zıyı, başlıbaşına bir tezyinat, bir san'at

eseri olarak kabul etmişlerdir. Sâdelik fikri, yazıda büyük bir değer, üstün bir vasıfıdır.

Yazıda, estetik kıymetlerden başli-cası, şüphesizki tenasüb güzelliğidir. Bunun için yazı san'atkârının, başarısı-nı te'min eden kuvvetlerin, âmillerin en başında, şekilden şekile koyarak kafasından çıkardığı istif ve terki-b gel. Türk yazıları içinde, Hattat'ın rû-hundan ve zevkinden kopan -terki-b ve istif'in mütenazır inceliğini en bü-yük bir belâgatle ifade eden çeşidli yazılar iycâddedilmiştir. Yazı, yalnız Hendesî şekillere dayanmaz: Beşeri şeklin ve kalem'in san'atıdır. Bu yüzden yazı ile, İnsan vücudu ve üzviyyetleri arasında, benzerlik münâsebetleri görülür. Bunun için, Türk San'atkârları, şekle sığabilmesi mümkün olan her duyguyu yazı ile, büyü-lü kalemleriyle -pekâ'lâ - ifade edebilmişler ve bu sahada hakikaten parmak isirtacak eşsiz Şâh Eserler ya-ratmışlardır.

Onun için; «KUR'AN MEKKE'DE İNDİ, MİSİR'DA OKUNDU, İSTAN-BUL'DA YAZILDI.» denilmesi çok doğrudur.

Fekat ne yazıkki bugün bu Türk yazısı ve Türk yazı san'atkârı hakkın-da doyurucu, yeterli bir esere mâlik değiliz. Şimdiye kadar yazılanlardan

sonra devir, devir değişen büyük Anadolu yollarının hemen hepsinde Erzurumun yol ucu veya ortası olarak görüldüğünü soyluyor. (7) Ondokuzuncu asrın Erzurumu, Türkiyenin muhtelif yerlerine ve bilhassa İstanbul'a iki yolun bağladığı malumdur.

1 — Üsküdar, Tokat, Erzurum;

2 — Galata, Trabzon, Erzurum;

Taeschner' in kaydettiği gibi, bunlardan evvelkisi daha ziyade askerî, ikincisi ticarî bir ehemmiyeti haizdir. Tanzimattan sonra siyasi inhitatin tesiriyle askerî yol ehemmiyetten düşmüş, ikinci yol ise Avrupa kapitalizminin mahrece endişesine cevap vermesi itibarile ehemmiyet kazanmıştır. Ondokuzuncu asıra ait salnamelerde Trabzon ve Erzurumun, kapitalist devletlerce ehemmiyetli birer konsolosluk merkezi ittihaz edilmesi sebebinin daha ziyade burada aramak lâzımdır. 1840 Asırlarında bu havaliyi gezmiş olan bir İngiliz seyyahı, senede altıbin balya İngiliz manifaturasının Erzurum yolu ile İrana geçtiğini, İnan'dan yapılan ham madde ihracatının da aynı miktardan aşağı kalmadığını, ozamana kadar faal olmayan İstanbul - Trabzon merkez nakliyatında gemilerin çoğalmasının bu ticarî faaliyeti arttırdığını kaydeylemektedir. (8) Bilhassa Erzurum «reaya» sınıfının bu inkişaftan istifadesi çok büyük olmuştur. Onsekizinci asrın sonlarında yazılmış Türkçe bir coğrafyada «reayasında maldar ve muteber kefereler» bulunduğu kaydı bu «keferelerin» daha ozamandan itibaren servet edinmeğe başladığını, bundan mütevellit sınıf ve tabaka farklarının Erzurum şehrinin morfolojisine de tesir eylediğini, İzmir ve İstanbulun «Frenk mahalleleri» ne benzer Ermeni ve yahudi mahallelerinin bulunduğunu gösteriyor. (9)

(7) F. Taeschner: Das anatolische egeetz..., 1926, C. II, Sf. 41.

(8) VV. Y. Hamilton: Reise'in Kleinassen, Pontus und Armerien, Almanca tercemesi, 1843, C. I, sf. 193.

(9) Ebubekir Feyzi, Kz. Sf. 149.

Aynı menba' şehrin ticarî manzarasını şu satırla tasvir etmektedir: «Tüccar hanlarında mecmu diyarın emteai nadidei fahire ve me'külâti nadirei mütenevviyası mevcut ve mecmei mali uzma ve mahalli ticareti kübra ve kilidi diyarı İnan olup beher yevm her taraftan kârübanlar gelüp ve gidüp nakli envai emtea edüp... (10)» 1876 da, bize ilk istatistik kitabı olduğunu zannettiğimiz bir eser de, 1800 den evvelki Erzurumun ticarî bakımdan inkişafa devam ettiğini gösteriyor: Senevi muamelâtı ticariyesi yüz on milyon frank tahmin ediliyor. Trabzon ile Tiflis ve Tebriz şehirleri meyanesinde umuru ticaret memmerri bulunup duhân, kösele ve kuru üzüm ve nühas, ve harir ve yün ve şem ve asem ve mazi ve kilim ve kumaşı meşhurdur. (11)

Uzak ve yakın tarihî kayıtlara yaptığımız bu işaretlerin hedefi, ticaret merkezi olmak üzere Erzurumun haiz olduğu ehemmiyeti belirtmekdir. Bu merkezin ehemmiyetini, Tanzimata kadar olan devre içinde Türk unsuru, tanzimattan sonra gayri müslimler idame etmişlerdir. 1914 - 1918 dünya harbi, arkası sıra 1919 da başlayan kurtuluş harbi mıntakayı yabancı unsurlardan temizledikten sonra Türk unsuru başlı başına hâkim rolü oynamağa başlamıştır. Memleketin umumî iktisadî vaziyetini seciyelendiren bütün hareketlerden Erzurum mıntakası da hissesini almaktadır.

Tanzimattan evvelki ve sonraki Erzurumun da ticaret hayatına ve tüccarlarına ait resmî kayıtlar ve istatistikler, Erzurumun ticaret ve iktisat tarihini yazacak olanlar için en mükemmel kaynaklardır. Bir nümune olmak üzere 1940 senesinde Erzurum Ticaret Odasına kayıtlı tüccarlara bir liste üzerindeki mütaleaları başka bir yazıya bırakacağım.

(10) Kz. Sf. 149.

(11) Recai: İstatistiki umumî, 1293 (1876), Sf. 55.

Gelibolulu ÂLİ'nin MENAKIB-i HÜNERVERAN'ı NEFESZÂDE'nin GÜLZÂR-ı SAVAB'ı SUYOLCUZÂDE'nin DEVHA-TÜL-KÜTTAB'ı nihayet Şeyhul-İslâm MÜSTAKİM ZÂDE SÜLEYMAN SA'DDÜDDİN Efendi'nin, muazzam bir eser olan TUHFE-i HATTATIN'ı gibi cidden önemli ve değerli eserler, çok büyük bir emekle derlenmiş, vücuda getirilmiş olmakla beraber HATTAT-ların, Sina'atkârların, ancak kıymet ölçülerini, adlarını ve hâl tercemelerini taşıyan menbe'lardır. Yine bunlardan sonra kaleme alınmış olan MİR HABİB'in HTT VE HATTATAN'ı gelirken; iyi Acemce bilen, fekat San'atde pek takdir hakkı olmayan bir zâtin, indî hükümlerini toplayan küçük bir kitabdır. Ve asıl değeri, yukarıda bahsettiğimiz eserlerin, bilhassa TUHFE-i HATTATIN, in, kısaltılmış bir sözü olmaktan ibarettir.

Bütün bu kaynaklar, ERZURUMLU HTLİD BİN İSMÂİL den başka (HATM kelimesinin gösterdiği 1040 tarihinde ölmüştür.) ERZURUM ve çevresinde yetişen hattatları yazmıyorsa da, tabiidirki güzel san'atlerin en önemlilerinden biri olan Hattatlık da, Türklerle beraber ERZURUM'a girmiştir. Bir zamanlar epeyce yayılmış ve bir çok da güzel yazıcılar, tezhipçiler yetişmiştir.

biz bunu, 1000 târihlerinde ve daha önce yazılmış olup da zamanımıza kadar nasılsa gelmiş ve kalmış bulunan büyük yazma MUSHAF larla, cami ve mezar kitabelerinde gördüğümüz eski ve yıpranmış yazılardan anlıyoruz.

Bunlardan ERZURUMLU HALİD BİN İSMÂİL, İstanbul'a gittikten sonra ÜSKÜDARLI HASEN ÇELEBİ, den «Sülüs» ve «Nesih» meşketmiştir. KETEBE almaya yeterli görüldükten sonra çok değerli eserler vererek TUHFE'nin yazdığına göre; «Asrının feridi ve Ekranının vahidi olup DERVİŞ ÂLİ

merhum gibi kâ'bı âli bir üstad'a üstad olmuştu» Kırtan fazla MUSHAF ve bir çok EN'AM ve EVRAD yazan DERVİŞ ÂLİ, güzel yazıyı ERZURUM da öğrenmiştir. Yüzlerce çirağı vardır KÖPRÜLÜ ZÂDE AHMED PAŞA da kendisinden «icâzet» almıştır. MÜFTİ ZÂDE NUSRET EFENDİ merhumun, TARİHÇE-i ERZURUM da - vesikasız olarak - söylediğine göre «LALAPAŞA câmiinin çini yazılarının, bu DERVİŞ ÂLİ yazmıştır.»

Çok yaşamış ve çok tanınmış olan DERVİŞ ÂLİ, Hicrî 1080 târihinde İstanbul'da ölerken Topkapı dışarısına gömüldü.

ERZURUM da beş def'a Valiliği olan ve (1161)de zarif bir câmi, medrese, kütübhâne ve Hasen Kal'a sındaki değirmenlerle beraber ERZURUM'un meşhûr YAZICI ve DÖRT GÜLLÜ çeşmelerini yaptıran YAZICI ZÂDE HACI İBRAHİM PAŞA'da, (ölümü: H. 1178) usta tezhibcilerdendir. (9 Rabi'ul Ahır 1162) de MÜNŞİ AHMED BİN İSMÂİL-ÜR-RACÎ nin, tertiplemediği ve HİMMET ZADE İSMÂİL EFENDİ nin enfes bir sülüsle yazdığı VAKFİYENAMESİ'ni, İBRAHİMPAŞA'nın bizzat tezhiblemiş olduğunu gördüm. Bu Vakfiyenâm'enin baş tarafına çekilen ve eseri çok ziynetleyen birinci MAHMUD'un «Tuğra» sı, altın yıldızla süsleme san'atinin, Şâh eserlerindedir. Yine böyle değerlilerden, LALAPAŞA mihrabi önünde, hâla Mushaf'ları duran meşhur DEBBÂĞ ZÂDEler, İlimde ve Hocalıkta olduğu kadar güzel yazıda da büyük şöhret yapmış KADI ZÂDE ler, KADI HAFİZ ZÂDEler. (KADI ZÂDElerden Merhum AKİF EFENDİ'nin bilhassa «Ta'lik yazıda, emsalsiz kudreti vardı.)

İBRAHİM HAKKI'nın en büyük oğlu İSMÂİL FEHİM EFENDİ, Babası gibi âlim, şâir ve büyük kozmografyacı olan Bu zâtin de, fevkalâde

denilecek çok güzel yazılarını görüyö
ruz.

Bir mukaddime, onbeş fasıl ve bir
Hâtîme'den ibâret "Hey'et"den Mi'yâr-ı
EVKAT adındaki önemli kitabını
1193 Tarihinde, cidden Nefis yazısıyla
kendisi vücûda getirdi. (1)

İBRAHİM HAKKÎ'nin, inşâsına
Târih söylediği ve bir adı da DARÜS-
SAFÂ olan ŞEYHLER mederesininin
karşısında, ŞEYHLER CAMİ'İ minare-
sinin, kubbe hizasına ve kaidenin kible
yüzü dibine kazdırılan 1185 Târihli
«BESİTA», (Güneş saati) de, onundur.

Son yüz yılın içinde, - yine ERZU-
RUM lu olarak - İstanbul Hattatlarıyla
yarışmış çok değerli San'atkârlar yetiş-
tiğini, ve isim yaptıklarını görüyoruz:

Nesih'de gerçekten harika gösteren
TAHTACI'nın kayını HOCA ZADE
HAFİZ MEHMED ASİM Efendi (Ölü-
mü: 1320-1904) Hakîyaten şah eserler
yaratmıştır; Nesih'de TAHTACI'yı geç-
miş. derlerdi. Bilhassa saat kapakları
içine, çok ustalıkla işlediği CÜNNE-
TÜL - ESMA'larla HILYE'leri, pek de-
ğerlidir. ERZURUM'da, KADIRĞALI
çapında yüksek bir san'atkâr sayılan ASİM
EFENDİ'nin Otuz altına kapışılan Ke-
lâm-ı kadim'lerini, zamanın seçkin bir
san'atkârı olan Müzehhib EYYUB
SABRİ Efendi Tezhib'lerdi. (oğlu HA-
FİZ OSMAN Eendi de, iyi yazan Hat-
tatlardandır. Yukarı Habib Eendi Ca-
mi'inde İmam iken Umumi harb de
öldü..)

Yine zamanın çok tanınmış ve çok yazı
yazmış usta Hattatlarından LALA PA-
ŞA Cami'inin kırk yıllık Müezzini
TOPÇU OĞLU dediğimiz Tortum'lu
OSMAN ŞEVKİ Efendi, (Ölümü: Şu-
bat 1329. 1913) bu âilenin dört oğlu da,
güzel yazıda ve Tezhib san'atında şö-
ret yapmışlardır. bunlardan en çok ta-

(1) Eserin meydana gelmesine söylediği
"Târih,, şudur :
FEHİMÂ geldi bir mısra' Târih
Hisabında gider Mi'yâr-ı Evkaat

nınmış olanı, «AĞA Efendi» dedikleri
TOPÇU OĞLU ŞEYH MUSTAFA
FEHMÎ Efendi'dir. ki OSMAN ŞEV-
Kİ'nin dört oğlundan biriydi.

(Ölümü: Ocak 1939) bütün ömrünü
Mu'îd Efendi Medresesinde geçirmiş
ve hiç evlenmemiştir. Eserleri çok tu-
tulmuşdu. İyi mürekkebe yapmasını da
bilirdi..

Yine böyle çocuklarıyla beraber
Hattat ve San'atkâr yetişmiş, yetiştirmiş
olan BAYRAKDAR OGULLARI'ın-
dan Ahîshalı ALÎ VASFİ Efendi vardır.
ERZURUM'da «Karantina Kâtibi», Ya-
hud «Elezlerin Alî Efendi» derler. Bu
değerli San'at adamı da, her çeşid ya-
zıda, bilhassa «Nesih Celîsi» yle «Rey-
hanı'yı gayet iyi yazanlardan ve bol
eser bırakanlardandır.

En büyük oğlu HAMDÎ Efendi Ho-
ca ile, üçüncü oğlu Binbaşı HACI AH-
MED NAİM BEYde, (Ölümü: 1940)
Hattatlık da çok ilerlemişlerdi. Bilhassa
Hacı Naîm Bey merhum'un, tabaklara ve
çiniler üstüne, hünerli ve sinirli eliyle
istiflediği Ta'lik yazıları, keza kadife-
ler üzerine, oyma olarak işlediği enfes
Sülûs'ler zamanında yalnız ona mahsusdu

Ta'lik yazıda hayretlere şâyan de-
receye yükselen ve eşsiz örnekler ver-
miş bulunan ALACA köylü MEHMED
DURAK Efendi, (Ölümü: Haziran
1926);

TOPÇU OSMAN ŞEVKÎ EFENDİ
NİN yetiştirdiği birinci sınıf çırakların-
dan NÂMIK EFENDİ ZÂDE HÜSE-
YİN ÂSİM EFENDİ, (Ölümü: 1325 -
1909),

Ahîshalı ALÎ VASFÎ EFENDİ'den
icâzetli Polis AHMED ŞEVKÎ EFEN-
Dİ, (Ölümü: Şe'ban 1343) - Vilâyet
matbaâsı Cedvelciliğinden emekli ve
şimdi sağ bulunan oğlu ABDULLÂH
TEVFİK DONDURMACI'da, tanınmış
hattatlardandır. ERZURUM Câmilerin-
de, kubbe ve kuşak yazılarının çoğunu,
bu zât yazmış ve çoğundan da para
almamıştır.

Fevkal'ade «Nesih» le vücûde getir-
diği ve bizzat cildleyüb tezhiblediği
mus'haf'ların bulunmaz san'atcısı ÂSİ-
YÂBÎ zâde'lerden MEHMED KÂMİL
efendi, (Şahadeti: 27 Şubat 1333-1917),

Keza çok san'atlı enfes CELİY lerle
LALA PAŞA camî'ini donatan NAL-
ÇACI ZÂDE HACI OSMAN FÂİK
efendi, (Ölümü: 1323 - 1907) Büyük kıy-
metde bir kaç KELAM - KADİM'i
olan, İBRAHİM PAŞA camî'i imâmı
HACI SÂLİH ZÜHDİ Efendi, (Ölümü:
1326 - 1910) Oyma yazı yazmakda çok
usta bir san'atkâr olarak tanınmış, se-
vimli, güzel sesiyle iyi gazel de çağı-
ran HAFİZ KÂZİM Efendi, (Ölümü:
1338 - 1922),

Yine seçkin değerlerden SİĞİRCİK
imamî'nin oğulları MUSTAFA SAİD
ve HACI OSMAN HAMDÎ Efendiler;
LALA PAŞA camî'i mihrabı önünde ki
çok güzel sülûsle vücûda getirdikleri
MUSHAF'lar, tezhib bakımından da
ayrı bir değer taşımakta.

«Ta'lik»de, Ahsen - i - hatt'a mâ-
lik.. sayılan, şer'i mahkeme başkâtibi
HÂZİK Efendi.

HACI KÖSE ÖMER AĞA Camî'i
imâm ve Hatîbi GÖZÜ BÜYÜK lerden
HÂFİZ MEHMED FÂİK Efendi, (Şe-
hadeti: 12 Mart 1334 - 1918) - Hâfızlık-
da da şöreti vardı. -

Nesih, ta'lik ve Rık'a da çok güzel
eserleri olan küçük kardeşi ve eski
ERZURUM Meb'usu GÖZÜ BÜYÜK
ZÂDE ZİYAÜDDİN BEY, (Ölümü: 15
Arahk 1944),

Ta'rif edilemeyecek derecede çok
güzel Rık'a yazan ve bu Sahada meş-
hur İZZET EFENDİ'den üstün sayılan,
Askerî Rüşdiye'nin güzel yazı öğret-
meni MEHMED SÂKİB Efendi, (Ölü-
mü: 1318 - 1902),

Bir çok tanınmış hattatlara hocalığı
olan HACI DERVİŞ AĞA Camî'i
imam ve Hatîbi ES'AD HAMDİ Efen-
di. (Ölümü: 1305 - 1889),

Aynı şekilde pek çok Hattatlara yazı

meşk ettirmiş bulunan ve HORUZOĞLU
Medresesi'inde ders okutan, BAKIRCI
İmâm ve Hatîbi MEHMED CİVELEK
Efendi, (Ölümü: H. 1311),

Son zamanlarda fevkal'ade RİK'A
yazanlardan biri de, ŞEYHLER Mede-
resesiyle Mülkiye İvdadisi'nin, güzel
yazı ve Kitabet Öğretmeni, BUDAK
ZÂDE'lerden MEHMED ÂKİF Efendi,
dir, (Ölümü: 30 Ağustos 1311 - 1915),
Sülûs, Ta'lik ve Diyvanî yazıları da
pek güzeldi Aynı zamanda vilâyet
Mektupçuluğunda «Müsevvid» bulunan
bu zât, pek çok da talebe yetiştirmiş-
dir.

Yine son devrin iyi Rık'a yazan-
larından DÂRÜLHİLÂFE'de Müderris,
Fetvâhâne Kâtibi, İMÂM ZÂDE HÂ-
FİZ OSMAN Eâik Efendiyi, (Ölümü: 28
Kasım 1938) unutmamak ve Belki
başta almak İycâb eder.

Bu gün yine, KARAHAN oğulla-
rından MUSTAFA MUHTAR, İBRA-
HİM FEVZÎ TOPALAK, YEŞİL İ-
MAM Oğlu, eski ERZURUM Meb'usu
HAFİZ MEHMED SALİH ve çok
güzel «Nesih» yazan, Eski ALVAR
İmâmı İSMAİL HAKKI TORAMAN
gibi oldukça iyi kalem kullanan Hat-
tattlar, az değildir. Fetvâhâne Kâ-
tibi Serçemeli Mustafa Necatüddin
Dumlu.. Gibi gece gündüz yazıya ça-
lışan ve gittikçe tekamül ettirenler de
oluyor..

Bunların içinde Mekteb sâhibi en bü-
yük, en kudretli üstad, şüphesiz *Tah-
tacı zâde Hacı Hafız Mustafa Fehim*
Efendi dir ki; ölümünün 54 üncü yıl
dönümü münasebetiyle kendisini bir
kaç satırla şurada anmak istiyoruz.

Hâfızlığı, Hocalığı ve Hattatlığı bir
birinden üstün ve baskın olan büyük
san'atkâr, *Tah-tacı zâde* hakkında, Müf-
tî Zâde Hoca Mehmed Nusret Efendi
merhum, Tarihçe-i - Erzurum da şöyle
diyor:

— "İlimde yed - i tülâ sâhibi ol-

duğu gibi Hatt-ı Nesih ve Ta'lik' de de asrının Yesarisi, Hâfız Osman'ı idi.

Sâlihiyye medreselerinde müderris, Gümrük Câmî'i şerifinde vâiz idi. Celiy Hatla yazdığı El-vâh-i-mübareke, memleketin ekser hânelerinde, beray-i-teberrük divarlara ta'lik olunurdu. Mâdâ-metülhayât bir çok Mesâhif-i-Şerife yazmıştır. Kendusi ayruca kira'et-i-seb'a ve Aşere'ye vâkif idi. Bir çok Huffâz yetiştirmiştir. Tab'an halim, mütevâzi' bir zât idi.. Müddet-i-ömründe kimseyi rencide etmemiştir.. " (Sahife: 124)

Kemhan mahallesinden ve Tahtacı esnafından Derviş Ağa adında bir zâ-tın oğludur.

Kırklar üçler le geldi Târihin Dediler Habbezâ ibâdet gâh..

Beytinin gösterdiği 1257 Hicret yılında, Sâlihiyye Dâireleri ni yaptıran, Ağzı Eğri denilmekle tanınmış, Bayburtlu, Müderris Hacı Sâlih Şükrü Efendi'den okudu ve ondan icâzet aldı. Hocasının ölümünden sonra da aynı medreseye müderris olup, kırk yıla yakın, uzun bir zaman ders okuttu. Son zamanlarda Kesik Minare adı verilmiş olan yanındaki mescid de, yine kırk sene Hatimle sabah namazı ve Terâvih kıldırmasıdır. Pek çok da talebe yetiştirdi.

Meshûr Eskici Zâde Mehmed Avnî Efendi'nin çıraklarından. (O da, Seyyid Ebûbekir Hâmid Efendi'den, o da Teymûr Kemâlî Efendi'den Ketebe aldılar.)

Zamanın Reis'ül -Hattâtıyn'ı (Hattatlar başı, ve Başkanı) olduğu için; Ketebe'ye me'zûn edilen Hattatların icaztnamelerini Tahtacı Zâde tasdik ederdi.

«Küllü Hattatun Câhilün» kaidesinin dışında, gerçekden âlim, kâmil ve müstesna yaradılmış bir zât idi.

Müftî Ömer Fâzıl Cemalüddin Efendi'nin ölümünden sonra Erzurum Müftiliğine getirilmek istenildiyse de seçimde eksik rey alması yüzünden kazanamadı.

Kemhan Camii yanındaki evinde ve ayrıca Sâlihiyye Dâireleri'nde beşyüze yakın, bir çoğu yazma kitaplardan derlenmiş iki zengin kütüphanesi vardı; son istiylâda mahvoldu.

Çifte Minareler'in kapısı üstünde, cidden görülmeğe değr enfes bir Celiy ile ibdâ' ettiği:

Vemâ Tefvikî Va'Tisâmî İllâ Billâh yazısı da, bu felâketin darmadağınık ettiği bulunmaz nefiselerdendir.

Yazdığı Kelam-ı-kadim ve Hilve'ler, pek meşhur ve rağbetde olup İstanbul'a da gönderilirdi, Altmış altın hediye karşılığında ancak ve güçlkle bulunabiliyordu. Tırnakla yazdığı yazılar da, muvaffak olmuş eserlerinden sayılır. Sağ elini münhasiren yalnız yazıya tahsis ettiği için bütün hayatında sağ eliyle bir şey taşıdığı va kaldığı görülmemiştir. Hatta kapı tokmağını dövmediğini söylerler.

Kendisine âid gördüğüm Kiblegâh'larda, târih sırasıyle;

(Ketebehu Hâfız Fehim-ül-Erzurum'î Gaferelehu.)
(Ketebehu Mustafa Fehim Elmâ'rûf Bi Hâfız-
I-Kur'an.)

(Ketebehu Mustafa Fehim Hâfız Kelamullâh-
İl-Kadim.)

(Harrere - Hul - Fakîr Hâfız Mustafa Fehim
Tahtacı Zâde Gaferelehu.)

(Ve Enel Fakîr Ez'af-ül-'İbâd Mustafa Fehim-ül-Erzurmî El'Arif Bi Hâfız-I-Kelamullah-
İl-Kadim.)

(Bi Yed-İl-Fakîr Hafız Mustafa Fehim-ül-Er-
Erzurum'î Gaferallâhû Zunûbehu.)

(Bi Yed-İl-Fakîr Hâfız Fehim - ÜI - Erzurum'î
Gaferallâhü.)

(Bi Kalem-İl-Fakîr Elhacc Hâfız Mustafa
Fehim.)

Tarzında çeşitli Ketebe ler kullanan **Tahtacının** târihi Oğlu, kendini tatmîn etmeyen yazılarına adını bile koymamıştır.

Son zamanlarda bir Tefsîr yazmağa

başlamışsa da bitiremediğini biliyoruz.

(17 Sefer 1311)e rastlayan (1309) Ağustosunda başlarında, Kemhan Camii ne bitişik konağında, 83 yaşında iken öldü. Müderrishliğinde bulunduğu Sâlihiyye Dâireleri çevirmesinde, Ketenci Zâde nin yanında gömülüdür. (2)

Kanber'n kırmızı taşından yapılmış Baş Şâhidesi'nde, Dâmadı bulunan eski Erzurum Meb'usu Ödük'lü zâde Müftî Hacı Lutfullah Vehbî Efendi'nin (Ölümü 19 Şubat 1330-1914) enfes bir Sü-lûs'le meydana getirmiş olduğu şu Arapca «Kitâbe» yazılıydı:

Hüvel Hayy ÜI-Bâkî

Hazâ Kabr ÜI-Merhûm-ÜI-Mağfûr

El Hâcc-El Hâfız Mustafa

Fehim El-Müderriş Bilmedresetis-

Sâlihiyye El'Arif

Bi Tahtacı Zâde Liruh İ

Hilfâtiha Sene 1311

17 Sefer - ÜI - Hayr

Ne yazık ki benim 1943 mayısında tesbît ettiğim bu kıymetdar kitabe, son zamanlarda - acınarak söylüyorum;- Mer-

(2) : Farihce - İ - ERZURUM'da, "Bin üçyüz sekiz senesinde, terk-i-hayat ile âile makberesine defnolunmuşdur.." denilmesi yanlıştır.

hûmun yakınlarından bir rûh ve ma'na bedbahtı tarafından satıldığı şahıs, kullanıldığı yer, satıldığı fiat ve hattâ satıldığı gün - dosyamızın vesikalari arasında saklı bulunduğu veçhile elden çıkarılmış ve bu sûretle Büyük **Tahtacı**, düny ayüzünde terkettiği son işaretiyle, ma'nevi bir katli âma uğratarak merhumu, bir mezar taşında olsun - Tanımak ve tanıtmak ni'metinden hayranları, mahrum bırakılmıştır.

Tahtacı'nin onaltı evlâdından bugün sağ kalan en küçük oğlu Posta, Telgraf müdürlüğünde emekli Mehmed Rüşdi Kaban, ve bir de, onun ablası Feride Bürçaktır ki, Müftî Hacı Lutfullâh Vehbî Ef. merhumun eşidir. Torunlarından Albay Hüsnü Algan ise, şimdi İstânda bu'unuyor.

Tahtacı'dan 19 gün sonra boğaz kanserinden ölen en büyük oğlu Ahmed Raşid Şevki de kendisinden icâzet almış, icâzet vermiş sayılı Hattatlardan. Yazdığı En'am, ve «Delâili Hayrât» gibi kıymetli eserleri, son istilâda kaybolmuştur. Babasının yanında gömülüdür.

Erzurum şivesinde söz yapılışı

Yazan : Bahaeddin Ögel

1 - Denominal isim tabanları

a - Ci isimleri. Meslek gösterirler
Sımbıci (çıkıkçı) Zindancı
Helebici Damci (ev damlıyor deme)
Yolci (bazan: yolçi) Bahçacı
Hancı

b - Çi meslek isimleri :

Davul-çi Dügür-çi
Dilançi Nahırçı
Yalançi
Yolçi Bazan - çu cu şeklindedir görülür.

c - Li sıfatları

1 - Adi sıfatlar:

Boğoz - li Ballı yuha
Eşgili yahni Datlı veya datlı
Sütlü haşıl Sülü küfde
Tehli veya tohlu Gabıhlı
Minasıblı

Bazan ses uyumu kuralına uyar şekilde u, ü seslerinin de i den sonra geldikleri görülür,

2 - Nisbet sıfatlarında da bazan ses uyumu kuralına uymayan köy - li İ s d a n b u l . l i şekilleri de görülür.

d - LAH isim ve sıfatları;

Tor - lah Daz-lah

e - LIH isim ve sıfatları:

Satlıh celep davari Demlik
Dünyahlı Fışgılıh
Solohlul (böğür) Ceferlik (avludaki rat)

Komiklik Hesretlik
Bilmezlik Çobannıh
Rızahlı Hayınnıh

Şennik Sehratlıh (çanta kayış cüzdan)

Ajlıh Mifsairlik

f - DAŞ isim ve sıfatları;

Taydaş Dadaş vs.

g - IH ve İK isim ve sıfatları

Mırış (ağız yırık) Gollık (ufak tefek)

Himik (burundan konuşan)

h - ÇEK ve ÇAH isim ve sıfatları:

Demçek (semaverde demli-ğün konduğu yer) Golçah
Hetircek (tandır iskarası)

i - CIH isim ve sıfatları:

Davarcıh (dağarcıh) Sıvırcıh (sığircık)

j - Ah isim ve sıfatları;

Solah Boyah (boya)

k - Lek isim ve sıfatları:

Ödlek

l - N isim ve sıfatları:

Yayan Eşgin (ışkın)

a - Çul ve Cıl isim ve sıfatları:

Gurtçul Ortancık

2 - Denominal fiil tabanları

a - Ar ve Re fiilleri

Otarmah Gögermek

b - İT fiilleri:

Perkitmek Sırtıtmah

Issıtmah

c - Leş fiilleri

Pehleşmek Tohalaşmah
Guvetleşmek İddihalaşmah

d - Lan ve Len fiilleri

Sızılammah Babalammah (yemek)

Tavlammah

e - Onomotope yolile meydana gelen fiiller:

1 - IR fiilleri:

Asgırmah Angırmah (anırmak)
Ağırmah (Köpek havlaması)

2 - LE ve LA fiilleri

Zırlamah Gıdırlammah
Bobelemek Gımbülemek

f - EL fiilleri

Genelmek Senelmek
Garalmah Sertelmek
Moralmah Sıhalmah
Bolalmah Gençeltmek
Bolaltmah Saralmah

g - LE ve LA fiilleri

Daşlamah Höllüklemek
Yırlamah Dehlemek
Südüklemek Üsdelemek
Çırmahlamah Tüssilemek
Kötülemek (zayıflama) Arlammah
Arhalammah (sırtına al) Tavlamah
Kitlemek (kedi için) Guzlamah (kuzulamak)
Mihelemek (yavaşlamak) Ahbunlamah (gubreler)

h - IK ve IH fiilleri:

Fenikmek Acıhmah
Ferikmek

3 - Deverbal isimler

a - Ah isim ve sıfatları:

Yorah Gagırdah
Oturak Tutah
Tohunahli Yalah
Oturahçi Dolah

b - Ek isim ve sıfatları:

Kesek Süzek
Bezек

c - AŞ isim ve sıfatları:

Oynaş

d - ŞIH isim ve sıfatları:

Çarpaşlıh

e - İK isim ve sıfatları:

Emik Kesmik
Tekmik Gırhıh

f - ÇIH isim ve sıfatları:

Çıtrıh Hapşırıh
Tutırıh

g - Cl isim ve sıfatları:

Yazıcı

h - GA isim ve sıfatı:

Gavvurg

j - DAH isim ve sıfatı:

Çıngırdah

i - LIH, LIH ob. isim ve sıfatları:

Gablıh (kırkınç)
Düşgünçük

k - MA isim ve sıfatları

İsıtma
I - GEN isim ve sıfatları
Dirgen (bir nevi harman aleti)
m - Gl isim ve sıfatları
Sorgi Cızgı

İşgi

n - GİN isim ve sıfatları

Kesgin

o - EÇ isim ve sıfatları

Süzgeç

p - İ isim ve sıfatları

Bişi (zeytinyağında kızarmış börek)

r - UT isim ve sıfatları

Gavut Gurut

s - TI isim ve sıfatları

Hırılı Töküntü

Dartı

t - UM isim ve sıfatları

Töküm

Deverbal sıfatlar

a - GAN isimleri:

Alıngan Çalışgan

Vurağan

Bazan g yumuşayarak ğ de olabilir.

G a p a ğ a n i t gibi.

b - GİN isimleri:

Yetişgin Basgın

Düzgün Daşgın

Yatgın Coşgın

g bazan yumuşar ve ğ olur. Y o r ğ u n sözünde olduğu gibi.

c - İK isimleri:

Yitik Ütük (ütülmüş)

Örtük, Sıyrık (bilhassa çirkinlere denir)

d - Ll isimleri:

Yığılı Küsüli

Örtüli

e - Cl isimleri:

Gezginci

Çarhıcı (topacı çevirmek için kullanılan ip, Çarhmah'tan)

(Devamı gelecek sayıda)

Divan şiirinde Erzurumlu

Yazan : AYTEKİN YAKAR

Bir sanat eseri, kıymeti ne olursa olsun kendini tertipleyen, işleyen sanatkâr kadar muhitinin, cemiyetinin de malıdır. Toprak nasıl üzerinde yetişen nebatla çeşitli yönlerden alakadar sa, onun yaşamasını nasıl kendi özü, kudreti sağlarsa muhitin de sanatkâr ve eser üzerinde aynı rolü ve tesiri vardır. Eser sanatkârındır. fakat sanatkâr cemiyetin malıdır.

Tarihi bir zaruret olarak İslâmî İran edebiyatını örnek tutan ve öylece teessüs eden klasik edebiyatımız kök, kaynak itibariyle İrana dayanmasına rağmen uzun asırların kaynaştırıcı kenetleyici tesiriyle tamamen Türk cemiyetinin malı olmuş hatta diyebiliriz ki bir millî edebiyat haline gelmişti.

Bu benimseme ve mal etme işi bu derece geniş bir kadroda sabit olduğu gibi bunu kendi çerçevemizde mevzumuzda da göreceğiz. Ana kolun inkişafı, o ana kolu besleyen tali kolların inkişafının neticesidir. Türk klasik edebiyatının bilinen, herkeşçe malum bir yüzü bir görünüşü var. Bu nokta sabit. Fakat bu tek cephenin tek yüzün arkasında ikinci planda gelen ve o küllü yaratan bir takım gölge yüzler görülür. Bu gölge yüzler yani esas teşkil eden cüzler Türk camiası içerisinde birbirinken bir dereceye farklı ufak toplulukların mahsulüdür. Ve bunlar esasta aynı ana yolda oldukları halde teferruat bakımından ayrı ayrı karakterler taşırlar. Bunda muhitin tesiri çok görülür. Ve bu farklar en ziyade beyan ve ifade hususundadır.

Klasik edebiyatımız çok dar bir çerçeve içerisinde döner dolaşır. Onda tabiat gerçeklerinin bir kıymeti yoktur. Kıymeti olan bu tabiat gerçeklerinin şairin iç âlemine aks ediş şeklidir. Her mevhum onda aşağı yukarı tesbit edilmiş durumdadır. Hep bir yolda ifade edilir. Şu halde mühim, ifade edilen değil ifade ediş şeklidir. Beyandır. Hepsinin malı aynı sermayeden olduğundan satabilmek için teşhir, seriş esas kıymettir.

Bu umumî hükümlere temasımız, topyekûn cephesiyle divan edebiyatı içerisinde ERZURUM divan şiirinin rolünü ve yerini belli etmek isteğiyledir.

Bu alâkalı umumî noktalardan artık mevzumuzda girebiliriz.

Türk divan edebiyatı çerçevesine hakikaten bazı özlü kıymetler veren ERZURUM divan şiiri umumî cephesiyle aşırı bir kıymet belirtmez. Denilebilir ki bir kaç ciddi kıymetin yanında ikinci hatta üçüncü planda bazı kıymetler yer alır, âdeta arada bir boşluk var gibidir.

İhmal edilmeyecek değerler olan Rabia Hatun Ziya Paşa, Büyük Fîlozof İbrahim Hakkı ve yolunda divan edebiyatının tek şöhreti olan Nef'i ERZURUM kadar bütün Türk camiasının malıdır, ortak kıymettir. İkinci plandaki Kadı Darir, Sadullah Paşa, Bayburtlu Zihni mertebesindeki şairlerin yanında bir de unutulmuş hatta adları bile bilinmeyen bir takım şairler daha var ki bunlar ancak muhitlerinin şairi olmuş gerek şahsi hamle noksanlıkları

gerek cemiyetin alakasızlığı, bunları sivriltememiştir. İçlerinde hakikaten seçkin değerler bulunan bu amatör şairler tetkik edilirse eserlerinde en ön kıymeti taşıyan unsur bize verdikleri duyurdukları o mahalli o samimi sestir. Bunları meşgul eden daha ziyade hayatı meselelerdir. Divan edebiyatının koyu mistik havasını bunlarde sezme ve bilmek biraz güçtür.

Edebi faaliyetler hakkında kesin hükümler vermek her ne kadar yanlışsa da şunu güvenerek söyleyebiliriz ki:

Divan edebiyatıyla halk duygu ve hususiyetlerini mezceden, kaynaştıran bu şairler bu gün memleketimizde esmeğe başlayan sanat havasının su götürmez mesnetleridir. Hakikati, yaşanan hakikati bütün acıları, bütün sevinçleriyle bize veren hem de bunu en tabii bir eda ile yapan bu kıymetlere temenni edelim ki zaman lâayık olduğu yeri versin. Bu yer şiiriyet bakımından pek üstün bir seviyede olmasa bile yapılan iş bakımından hayli yüksek bir derece alacaktır.

Nakarat

*Bir yaprak düştü dalından
Kaynayan toprak üzerine
Susan dünyanın üzerine
Bir yaprak düştü...*

*Sesler geliyor derinden derine
Donmaz gecenin içinden
Susmuş karanlıklar içinden
Uğuldayan, kuru, kaygusuz sesler
Tek, tek düşen sesler...*

*Halkalar dönüyor...
Boşluğa eze eze
Yarım.*

*Bitmiş
Yeni başlamış halkalar
Sonu başına kavuşmak için çirpınan
halkalar.*

*Şimdi konuşan topraktır...
Bir yaprak düştü dalından
Domuzluk bahar üzerine*

*Gün görmüş toprak üzerine
Gülen dünyanın üzerine
Bir yaprak düştü.*

AYTEKİN YAKAR

Erzurumda Arıcılık

Sayın Üstad Cemâleddin Server'e :

Uzun bir zamanlardan beri güzel yurdumuzun iç târihi üzerine, büyük bir sabır ve emekle yapmakta olduğunuz derin ve değerli tetkiklerinize, ben de küçücük bir yardımda bulunmak istedim.

Yıllardır uğraştığım ve şimdi hamd olsun Erzurum'un her köşesine yaymağa muvaffak olduğum arıcılığı, bilhassa geçmiş usulleri bırakarak medenî dünyanın kabûl ettiği yeni ve teknik kovanlarla bal çıkartmak ve çokça oğul vermek gibi kendi sahama tealluk eden hem faydalı, hem de çok zevkli ve önemli bir iş alan arıcılık fennine dâir, belki nâciz ve yetersiz, fakat yılların biriktirdiği denemelerle, bu hususta güvenilir sandığım bilgi ve görgülerimi, işinize yarar umudu iyle sunuyorum:

Her tarafı arıcılığa son derece elverişli alan yurdumuzun bu hususta birinciliği kazanacak illerinden birinde **Erzurum**'dur. İlimizin her tarafı birer bal kaynağıdır. Sıcakları sert olmadığı için ballı çiçekler çok uzun zaman yaşayabilirler. İlimizin arıcılığa ne kadar elverişli, hattâ arıcılık için yaratılmış bir bölge olduğu, (1914-1918 Umumî harbinde düşman işgaline uğrayan İlimizin, hiç bir tarafında arı kovanı kalmadığı halde taş aralarında, ve ağaç kovuklarında bulunan pek az arı âilelerinin, meraklı arıcılar tarafın-

Yazan : Emekli Öğretmen
İğdasorlu Şevket Avcı

dan yakalanarak arılıklarına getirmeleriyle, öldükten sonra dirilmiye başlayan arıcılığımız, bu suretle elde edilen gâyet az arı âilesinin çokça oğul vermesi, ve böylece üç beş yıl içerisinde, ilin her tarafında arıcılık, eski durumunu bulmasıyla de, anlaşılabilir.

Kesin olarak söyleyebiliriz ki; İlimizde arıcılığa öyle elverişli yerler vardır ki; bunlarda kurulacak arılıklar, fennî şekilde arıcılık yapılmak şartıyla beher kovandan senede 50 kilo kadar bal alınabilir. İşte arıcılığa bu kadar elverişli olan **Erzurum**, ne yazık ki bu hususta en geri kalan İllerimizden biridir. Dünyanın her tarafında eski usül kovanlar bırakılarak teknik kovanlarla arıcılık yapıldığı halde, bizim halâ sepet ve yarma kütük kovanlarla arıcılık yapmamız, medenî dünyanın iycat ettiği tarım aletlerini beğenmiyerek, kazma ve kürekle tarlalarımızı işlememiz kadar yersizdir. Fennî kovanların, eski usül kovanlara karşı iyilikleri pek çoktur. Biz bu yazımızla bunlardan yalnız bir tanesini anlatmağa çalışacağız;

Eski ve yeni kovanlar arasındaki ölüm farkı:

Fennî kovanların iyiliklerinden birisi de, bu kovanlarda ki arı âilelerinin arıcının yardımı ile uzun zaman yaşayabilmeleridir. Hattâ arıcı, çok dikkatli davranır ve iyi tedbir alırsa teknik kovanları kendi yaşadıkça yaşatmak ve söndürmemek imkânî da yok değildir.

Fennî kovanların uzun zaman ömürlü oldukları hakkında arıcılarımızın daha iyi bir fikir edinmeleri için yirmi iki senedenberi tutmakta olduğum ve köyümüze kadar gelmek zahmetini ihtiyar ederek arılığımı şerefliendiren bir çok zevâtın da, görüp takdir ettikleri arılık defterindeki kayıtlardan çıkarıp yazdığım cedveli, arıcılarımızın dikkat nazarlarına arz ediyorum. Bu cedvel, dikkatle gözden geçirilecek olursa; eski usül kovanlarımdan, ortalama olarak beher sene 186 kovandan, 51 kovanın, buna karşılık teknik kovanlarımdan ise, yine ortalama hisapla beher yıl 42 kovandan ancak 2 kovanın, sönmüş olduğu görülecektir. Pep az olan bu kadar fennî kovanımın sönmesi de elimdeki yedek ana arıların noksanlığından ileri gelmiştir.

Ben, arılarıma gelecek her bir tehlikeyi elimden geldiği kadar önlemeye çalıştığım hâlde aşağıda ki cedvelden de anlaşılacağı üzere 21 senede, 1083 eski usul kovanım sönmüştür. Halbuki arılarına benim kadar ilgi gösteremiyen kövümüz arıcılarından bir zâtın, 15-20 yıl önce 370 kovani varken bugün ancak 3 eski usul kovani kalmıştır.

Yine köyümüz arıcılarından 20 60 arasında eski usül kovanları bulunan 8-10 arıcının, bugün bir tek kovani bile kalmamıştır. **Erzurum**'a oldukça yakın ve arıcılığa çok elverişli bir yerde 20.25 yıl önce 1200 kovani bulunduğu kendi ağzından işittim, bir zâtın bu gün, 10-12 kovani kalarak kovanlarının, % 99 nun söndüğünü haber alıyoruz.

Şimdi biraz da du iki usül kovan arasındaki ölüm farkının, neden bu kadar büyük olduğunu araştıralım:

Bilindiği gibi ilimizde daha doğrusu yurdumuzun hiç bir tarafında Avrupa arılarında olan korkunç hastalıklar, olmadığı gibi kovanlarımızı söndürecek kadar Eşek arıları da, Batı İllerimiz kadar çok değildir.

İlimizdeki kovanların sönmelerini, başlıca şu üç sebepten birinde aramak iycap eder:

1 — Açlıktan: Bu sebebi teknik kovanlarda göremeyiz. Çünkü kış için arılara bırakacağımız balı gözünüzle görür ve arılara yetecek kadar bırakabiliriz. Açlıktan ölen kovanların çoğu, sepet kovanlardır. Çünkü kovanın ön tarafındaki göneçlerin batlı olup olmadığı ve arıların göneçlerini, tam kovanın başından yapmağa başlayıp başlamadığı görülemez.

2 — Arıcıların [güve] dedikleri Mum kurdu, istilâsından ve bu sebepten de fennî kovanların söndüğü görülemez. Çünkü arıcı her zaman kovanın başında bulunursa mum kurdunun, kovonun her tarafa yapılmasına meydan vermeden gerek kurtları ve gerekse mum kurdu keleşinin bırakacağı yumurtaları temizler.

Biz, bugüne kadar hiç bir fennî kovanımızın ne açık, ne de güve'den söndüğünü görmedik.

3 — Anazırlık; yani kovanın ya doğrudan doğruya yetim kalması, yahut Ana arı çifleşmeden kovanda kalarak her zaman Erkek yumurtlaması vebahût da, Ana çok ihtiyarladığından artık işçi arı çıkacak yumurta yapamıyarak çifleşmemiş Analar gibi dâima erkek yumurtlaması, Arı âilelerinin, sönmelerini ve mahvolmalarını en çok bu sebepte aramak doğrudur.

Eski usül kovanlarda, Anasızlığa karşı hiç bir tedbir almak mümkün değildir. Halbuki: fennî kovanlarda her zaman yapılan yoklamalarda, kovanın yetim olduğu ve yahut Anasının işe ramayacak bir durumda bulunduğu görüleceğinden; ellerinde dâima yedek ana bulundurabilen arıcılar, bu sebepten de, temâmen önleyebilirler. Ellerinde yedek anaları olmayan arıcılar da, erkeklerin bulunduğu yaz aylarında başka kovanlardan yumurtalı gömeç alup

yetim kovana verirlerse işçi arılar, bu yumurtalardan kendilerine Ana arı çıkararak yetimlikten kurtarmış olurlar. Ve bu suretle Anasızlıktan sönen kovanların onda sekizi kurtarılmış olnr.

Gerek aşağıdaki cedvelden ve gerekse verdiğimiz izahatden, eski ve yeni usûl kovanlar arasında nisbet kabûl etmiyecek kadar büyük bir fark olduğu kolayca anlaşılır. Binaanaleyh, eski usûl kovanlarla arıcılıkta ısrar etmek çok yanlış ve yurdumuz hesabına

da, çok zararlı olduğu inancındayız. Yalnız fennî kovanların, kullanış şeklini bilmeyen arıcılarımızı da, ma'zur ve zarurî görmek hakkımızdır. Bunun için de, Gerek İl ve gerekse İlimize bağlı İlçe Merkezlerinde, birer «Arıcılık kursu» açılarak, bir çok arıcı ustaları yetiştirmek lâzımdır,

Fennî kovanlarının diğer iyiliklerini gerekirse başka bir yazımızla, arıcılarımızımıza anlatmaya çalışacağız.

Eski usul kovanların 21 senelik ölüm sayısını gösteren cedveldir

Senesi	İlk baharda Mevcud kovan	Oğul ile dolan kovan	Yekûn kovan	Ertesi sene ilk bahara kadar sönen kovan
1925	120	54	174	40
1926	134	47	181	34
1927	147	3	150	38
1928	12	95	207	33
1929	174	57	231	43
1930	188	30	218	51
1931	167	124	291	61
1932	230	1	231	83
1933	148	34	182	41
1934	141	61	202	53
1935	149	13	162	49
1936	113	93	206	59
1937	147	50	197	63
1938	134	36	170	45
1939	125	27	152	31
1940	121	105	226	104
1941	122	16	138	29
1942	109	103	212	38
1943	174	5	179	91
1944	88	24	112	41
1945	71	20	91	56

Fennî kovanların 11 senelik ölüm sayısını gösteren cedveldir

Senesi	İlk baharda elde olan kovan	Oğul ile dolan kovan	Yekûn kovan	İlk bahara kadar ya sönen veyahud zayıf olduklarından değiştirilen kovan
1935		5	5	1
1936	4	19	23	2
1937	21	19	40	2
1938	38	2	40	3
1939	37	3	40	2
1940	38	2	40	1
1941	39	2	41	2
1942	39	2	41	2
1943	39	9	48	1
1944	47	27	74	2
1945	72	2	74	4
Yekûn				22-11-2

Bir izah

= "Erzurum tarihi" müellifi hakkında =

Kelkit: Ziya Öztürk

Azizim Dursunoğlu,

3 Temmuz 1946 tarihli Erzurum Halkevi Dergisinde «Zarurî bir konuşma» başlıklı rahmetli Beygu hakkındaki yazınızı dikkatle ve zevkle okudum. Gerçi Beygu hakkında söz söylemeğe sizin kadar yetkili değilsem de benim de az çok bildiklerim var. Bu itibarla yazınızda noksan gördüğüm bir iki noktaya temas etmek isterim. Yurdumuzun kıymetli çocuğu Beygunun ileride tam hal tercümesi yazılırken belki ben de bu denize bir katre karıştırmış olurum.

Buyuruyorsunuz ki, Beygu «Albayrak» gazetesi mürettepliğinden sonra Konya Muallim Mektebine girerek oradan mezun oldu ve Erbaaya muallim olarak gitti. Hayır, bu böyle değildir.

Birinci umumî harpte Erzurumun düşman tarafından istilâsından sonra ben kıtamlı Erzincanda bulunuyordum. Erzurumlu öğretmenlerden on kadar arkadaşı ordu kumandanlığı terhis ederek muvakkaten Sivas vilâyeti emrine verdi. Çünkü Sivas birçok muhacir aileleriyle dolmuş, ve anasını babasını kaybetmiş muhacir çocukları ortada sahipsiz ve bakımsız kalmıştı.

Rahmetli Vali Muammer Bey Sivasın merkez ve kazalarında yirmi kadar «Öksüz yurdu» adıyla müesseseler açmış bu kimsesiz çocukları toplatıp bu müesseselere doldurmuş. Bunları okutup yazdıracak ve san'at öğretecek. Fakat

elde muallim yok.

İşte bizi bu öksüz yurtları için terhis ettiler. Sivasa geldik. Ben Beyguyu Sivasta buldum.

Bir taraftan Vilâyet Matbaasında müretteplik yapıyor, diğer taraftan da bir muallim muavinliği ehliyetnamesi alsın diye Sivas maarifinin muallim mektebine toplamış olduğu ehliyetnameli muallim muavinleriyle birlikte kursa devam ediyordu.

Burada istitraden; merhumun tam Erzurum çocuğuna yaraşır dadaşça bir jestini de anlatarak onun temiz hatırasını bir daha sevgi ve saygı ile yad etmekten kendimi almadım:

Bir gün küçücük bir muhacir kahvesinde onunla beraber çay içiyor ve dertleşiyoruz. Tam bu sırada bir polis memuru kahveye geldi ve Abdürrahime «Kalk çabuk, Vali seni istiyor.» dedi. Beraberce hükümet konağına gittik. Onu Vali odasına soktular. Ben merak ve heyecan içinde bekledim. Bir hayli zaman sonra rahmetli Beygu, Vali makamından heyecanlı, hiddetli ve gururlu bir yüzle çıktı. Mesele şu imiş: O gün gelen ajans haberleri bilmem hangi cephede Almanların büyük bir muzafferiyetini haber veriyormuş fakat bu haber Matbaada dizilirken mürettep hatası yüzünden muzafferiyet bozgun manası ifham edecek şekle girmiş.

Vali sinirlenmiş, bir taraftan ajansları toplattırırken diğer taraftan da Matbaa müdürünü sıkıştırmış.

Onlar da kabahatı üzerlerinden atmak için «Erzurumlu mürettep dizdi» demişler.

Vali, Beyguyu azarlıyor, kızıyor, bağıyor... O da nöbette olmadığı için matbaaya uğramadığını, bundan haberi olmadığını ileri sürüyorsa da Vali bir türlü inanmıyor.. O zaman sinir nöbeti, bu zavallı mürettebe geliyor ve aynen şöyle diyor:

— Beyefendi, ben Erzurumun yüksek şahikalarında yetişmiş bir gençim. Ne yalan söylerim, ne de bu kader hakarete tahammül ederim. Ben size haberim yok diyorum siz inanmıyorsunuz. Buyurun bildiğinizi yapın. Zaten biz o gün bedbaht olduk ki memleketimiz elimizden gitti, üstelik te burada haksız yere tekdire ve hakarete maruz kalıyoruz.

Bunları söylerken çok heyecanlanıyor ve ağlıyor da..

Sokakta mükâlemeyi bana anlatırken Erzurumun acısını tekrar yüreklerimizde canlandırarak bir hayli da beraberce ağlaştığımızı hâlâ unutmam.

Vali; «Abdürrahim» in bu erkekçe mükabelesinden çok mütehassis ve müteessir oluyor:

— İnandım. Diyerek okşuyor ve özür diliyor.

Şimdi gelelim kurs meselesine:

Beygu kursu bitirdi ve muallim muavinliği ehliyetnamesi aldı. Onu Erbaaya tayin ettiler, ben de öksüz yurduna gittim.

O, bir yıl kadar Erbaada kaldıktan sonra Konyaya da gitti ve muallim mektebinin son sınıfında okuyarak muallim çıktı.

Bir gün ondan gelen bir mektubun içinden bir de fotoğraf çıktı. Başta sarık, arkada lata, çehrede kaba traş bir sakal, kelli felli bir hocacık..

Mektubunda diyor ki: «Hayret etme, bulunduğum köy hocalığında bana üç yüz kuruş maaş veriyorlar. Geçinmeme

imkân yok. Köyün imamlığını da yapıyorum. Köylü beni çok seviyor, bütün yiyeceğimi temin ediyorlar. Maaşımı, nikâh ve cenazeden aldığım paraları da biriktiriyorum. Ne yapalım muhacirlik...»

İşte merhumunun ilk mektep öğretmenliği böyle başlamıştır.

Gelelim orta tedrisat hocalığına nakli meselesine:

O da şöyle olmuştur:

Ben 923 te Bayburttan «Erzurum lisesi kısmı iptidai» muallimliğine naklen geldim. Beygu da bu kısımda çalışıyordu. Vekâletten bir emir geldi:

İlk mektep muallimlerinden orta tedrisat hocalığına nakletmek isteyenler, lise müdürlerinin reisliği altında muallim mektebi müdürüyle, imtihana girecekleri zümrenin lise mualliminden ibaret bir komisyon huzurunda imtihan verecekler. Her ikisi de her iki kıymette bugün rahmetli oldular ya; Abdürrahimle İğdasor köyü muallimi İğdasorlu Mehmet [1] bu imtihana talip oldular. İmtihanları Erzurum lisesinde yapıldı. Ben de o gün nöbetçi bulunuyordum.

Mehmet riyaziyeden imtihana girdiği için sorulan meseleleri çabucak halledüp bitirdi. Fakat «Beygu» nunki tarih ve coğrafyadan olduğu için uzayıp durdu. Akşam karanlığı bastı, rahmetli bir türlü bitirmiyor, sahifeler sahifeleri takip ediyor ve kâğıtlar sıralanıyor. Komisyon bitirip vermesinde ısrar ettikçe o yalvarıyor ve cevaplarına devam ediyor.

Nihayet dostları oldukları kadar bu mevzudaki ehliyetine de inanan komisyon âzaları vakit çok ilerleyince onun yalvarışlarına dayanamıyarak vazifelerini bana tevdi edip ayrıldılar. Biraz sonra benim de uykum geldi. Oturduğum kanapada uyuya kalmışım.

[1] Değerli riyaziyeci merhum Mehmet Kumbasar.

Bir aralık rahmetlinin heyecanlı sesiyle uyandım.

— Kalk, ocağım battı! diyerek beni sarsıp duruyor.

Ne oldu demeğe sıra kalmadan mürekkep lekeleri ile yer yer berbat olmuş imtihan evraklarını yerde serili gördüm, afalladım. O,

— Ben şimdi ne yapayım? Diye düşünüyor.

Meğer hâdise şöyle olmuş: Sualle-
rin cevaplarını artık tahmin buyurur-
sunuz, saatlerce süren tafsilâtli cevap-
larını - sıralayayım diye odanın içine
yaymış fakat yorgonlukla ve uyku
sersemliğile hızla yerinden kalkarken
hokka takımına dokunmuş, devrilen
hokkanın mürekkebile evrak ta yer

yer berbat olmuş.

— Bana akıl öğret, şimdi ben ne ya-
payım? diye çırpınıp duruyor.

Ben kendisini teselli ettim: Bunla-
rın yeniden yazılmasına imkân ve za-
man yok. Zaten evrak vekâlete gitmi-
yecek, komisyon tetkik edip rapor
yazacak. Sabahleyin vaziyeti onlara
anlatırız. Seni, senin liyakatini yakın-
dan bilenler çaresini bulurlar.

Ertesi sabah başarı raporu yazıldı
ve gitti.

İşte, «Anlât kitabeleri» nin ve «Er-
zurum tarihi» nin değerli müellifi rah-
metli Beygumuzun Orta Tedrisat hocalı-
ğı da böyle başladı.

Sevgilerime ve saygılarımla..

“Sa'di,, gibi

*Dönmez o hayâl kervanı dönsem bile tekrar
Tam kırk sene bir köhne hayat geçdi masalla
Sâkinda solan gamli çiçekler gibi ey yâr
Gel bari mezarımda açıl bir kuru dalla*

*Bir damla teessürle bu virâneyi bekle
Ahınla kırık taşlara bir güfte yazan ol
Geldikce bahar, Lâle, Karanfil, Kelebeğe,
Gel sende dökül kabrimin üstünde hazan ol.*

Cemil Câhit Kotan

TENKİD ve TAHLİL :

Evimizde bir temsîl hâdisesi

Yazan : Cemâleddin Server

İnkişaflarını kendinden başkasına
borçlu olmayanlar için kullan-
dığım bir tabir vardır;

«Fıtrat Fakültesinden çıkmış..» derim.

Türk sahnesine bu Fakültenin hediye
ettiği kıymetler çoktur. Bugün, san'at
hayatının (38)inci yılını idrâk eden
Türkiyenin en büyük, en kudretli
Artisti Râşit Rızadan rahmetli OTELLO
KÂMİL ve rahmetli ŞÂDİden tutu-
nuzda; Tiyatro için yaratılmış Büyük
BEHZAD'a GÂLİB'e Dâhî sanatkar
rahmetli NÂŞİD'e HÂZİM'a ve küçük
boyunda büyük kıymetler taşıyan rah-
metli dostum KEMAL KÜÇÜK'e, hattâ
bugünkü şehir Tiyatrosunun yaşayan
serveti, sahnenin ziyneti olan çok değerli
VASFİ RIZA'ya, YAŞAR NEZİHİ'ye;
ve unutmadan söyleyim, « Eminönü
Halkevi » nin, bugünkü şâheser çocuğu
Huseyin Hikmet Demir Söz'e varınca-
ya kadar hepsi bu fakülteden çıkmış ço-
cuklardır. Esasen buradan diploması
olmayan insanın, cem'iyet içinde konu-
şmağa bile hakkı yoktur. Zira -KAVUK-
LU HAMDİ merhûmun, en aşağı yarım
asır önce söylediği gibi - Artistliğin
mektebi olmaz. Konservatuvarlar,
istidâdı genişletmek içindir, olmayana
bir şey vermezler ve vermemişlerdir.

Yalnız kültür de, yetkili sayılmaz.
Eğer sâdece kupkuru bir bilgi yetseydi
EBUSSÜÛD FENDİ; en büyük aktör
olurdu. Ne simsiyah karacâhil, ne

allâme... yaradılışta san'atkâr olmak
lâzımdır.

Halkevimizde muvaffakiyetli temsil-
lerinde bulunduğumuz ve hep de sahne
kurdu elemanlardan teşekkür eden - ve
burası pek dikkate şâyandır. Henüz
tiyatro sezonu başlamadığı hâlde her
gece salonu ağzına kadar dolduran
ve «Bravoo..» diye bağırılan ETİ
TİYATROSU, kendi yolunda, kendi
çapında muhakkak ki üstün bir başarı
gösteriyor. On beş gündenberi sırasıyla
oynadıkları eserler hatırımda..

(Çıldırın adam, Oyulan gözler,
Dehri efendi âilesi - Mürebbiye - Kum
Banyosu, Söz bir Allah bir - Komedi
Muzikal - Dişi Köpek, Devlet Kuşu,
Kasımpaşalı Pembe, Hortlak, Kayseri
Gülleri İncili çavuş, Sürtük, ve en
mühimmi İspanya Cellâdı, nihayet
meşhur Arşın malalan) opereti.. Bundan
önce seyrettiğimiz (Sa'di Tek, Âtîf
Yahyâ kapdan ve Servet Yalçın),
gözümüzün önündeler.. Hatır için değil
de bir hakikat olarak söylüyorum;
(1938) de ERZURUM'a bir def'a daha
gelmiş bulunan sevimli sahne adamı
ŞÂDİ ŞENER'in bugün başında bulun-
duğu bu hey'et, benzerlerinde görme-
diğimiz orijinal bir değer taşıyor. Sazı,
cazı, Konseri, kuvvetli ve terbiyeli
kadın kadrosu, Metotlu çalışmaları,
operet teşkilâtı, bilhassa hiç gözden

kaçmayan sahne terbiyesi, en hafif vodvillerde bile bozulmayan temsil vekaarı, sahneye ve seyirciye fevkalâde saygı göstermeleri, hepsinin şahsi ve medenî nezâhati, vecd içinde, zevk içinde oynamaları, her esere ayrı bir ihtimâmla sarılmaları.. tereddütsüz söylemek lâzımgelirki; Anadoluyu gez-en Tropların başında, hepsine örnek tutulmaya değer.

Gönülde tutuşan san'at aşkından başka esaslı bir yardım görmeyen ve ancak kendi yağıyla kavruşan, sahnede yalnız kendi cevheriyle konuşan Türk Tiyatrosunun bed'i ve terbiyevî kültürünü, zaman zaman neşe ve düşünce ile yağurarak ve her türlü mahrumiyete katlanmaktan tat duyarak, var kuvvetiyle, olanca sesiyle yurdun her köşesinde yer yer gezdiren ve tükenmez bir bulak gibi her akşam değişen bir karakterle haykıran, konuşan bu teşekküller, ne kadar övülse yeridir ve ne yazılsa azdır. Bunlar bize, aynı zamanda Türk san'atkârının yalnız san'at için çalıştığını da göstermiş oluyorlar. Her yoksulluğa rağmen dâimâ artmakta olan yüksek meslek duygusunu, -Başka milletlerin san'at adamlarında pek görülmemiş- Büyük ahlâk tevâzuunu, biz ancak bu çeşit sahnelerden öğreniyoruz.

Kabül etmek lâzımdır ki; Dünya yüzünde Türk Artisti kadar kendinden bahsetmesini bilmiyen ve iddiâsız çalışan, çok mütevâzî bir san'at adamı yoktur. Türk sahnesinde yıllarca at koşturmuş, fütûhat yapmış, bütün hayatı boyunca dâimâ eşsiz kalmış; ibdâ sâhibi, Ekol sâhibi, nice üstün değerler ve hâlâ yerleri doldurulmayan cevherler tanırım ki; - Hiç de yakışır olmadığı halde - Başkasının yardımına muhtâç kaldığı demler de bile aslâ sızlanmamıştır.

Şimdi sandıklar dolusu kostümü, göz alıcı muhteşem dekorları belki

olmyaan, fekat yıllarca sahne çiğnemiş, bilgili görgülü, elemanlardan terekküp eden bu topluluğun bize öğrettiği mühim şeyler var: Hâkîkî Türk san'atkârının, istediği zaman en mütevâzî şartlar altında bile pek âlâ çalışabileceğini.. Kendi enerjisini, kudret ve kabiliyetini hiç bir zaman kaybetmeyeceğini açıklamış bulunuyorlar. ŞADİ ŞENER'in turupu, bize bir def'a daha haykırmış ve hatırlatmış oluyor ki; Kostüm saltanatı, dekor ihtişamı, sahnede belki bir lüzüm ve belki bir ifâdedir. Eserin bazı kısımlarını tamamlar ve muhakkak ki ayıp örter;

Her kusuru göstermez. Fekat esas değildir. San'atde asl olan san'atkârlıktır. İbdâ ve iycâd yapmak kudretidir. Bu da Aktörün kendi cevherinde bulunur. Ancak geri plânda kalan ve san'atın özülüyle hiç de yakın ilgisi olmayan dekorların, sürükleyen câzibesi altında, en cüce isti'dâd bile DÂHİ görünür.

ŞADİ ŞENER'in usta arkadaşları, bizi, buna da kandırdılar: Türk san'atcısı yalnız kendine güvenip ortaya çıkan adamdır.

ETİ TIYATROSU'nun bir hususiyeti de şu; temâmen yerli eser oynuyorlar, bize öyle geliyor ki; bu teşekküller olmasa Tiyatro kütüphânemize kucak dolusu servet bırakmış olan İBNÜRREFİK'ler, MAHMÛD YESÂRILER, HUSEYİN RAHMİ'LER, İSMÂİL ZÂHİD'ler ve belki de müsâ, hip Zâde, Reşâd Nûri, Hâlid Fahri, Gâlip ve Selâmi, Vedat Urfî, Hayrî Muhyeddin ve hattâ, en kuvvetli bestecimiz Muhlis Sabâhâddîn gibi henüz yıpranmamış şöhretler bile, unutulmağa mahkûm kalacak.. Bence bunların en takdir edilecek tarafları da şudur; çok def'a kadro darlığından başkalarının «Makas..» lya «Makas» lya

kuşa döndürdükleri ve istedikleri gibi tasarruf ederek yazanın bile tanımayacağı hâle getirdikleri zevallı eserleri, tam oynuyorlar ve bunun mânevî bir emânet olan mazbût metnine asla hiyânetde bulunmuyorlar. Üstelik şahsi ve orjinal ihdaslar yaparak «Mizansen» ekliyor ve eseri olgunlaştırıyorlar.

Meselâ, "Dehri Efendi âilesi'nde, "Kambur Amcabey'i oynayan Gâlip Nazıkcân'ın en sonun da, yüzünü yoğurtla makyajlıyarak traş olması gibi.. Rahmetli NÂŞİD'de buna benzer bir "Mizansen"i HOŞKADEM BACI da yapmışdı..

Gezici turupların çoğunda görmediğimiz hususiyetlerden biri de, "Komedi muzikal" oynamalarıdır. Bunu da, bir operet muziği hâlinde dinletiyorlar.. Çok eski bir operetçi olan ve "Arşınmalalan"da kendisine unutulmaz bir şahsiyet yapmış bulunan GÂLİL NAZIKCAN, o kalın, usta ve dolgun sesiyle, toplu şanteleri öyle güzel ve Üstadca idâre ediyorki görmek ve dinlemek lâzım. "Bas bariton"un, mimikleri de mânalı.. Türk sahnesinin eşsiz dehası büyük NÂŞİD'e fekat biçâre NÂŞİD'e o güzel sesi, güzel yüzü ile on yıldan fazla "Beldam"lık etmiş; Hâlâ genç ve tâze eşi SEÂDET Nazıkcân, ondan da baskın.. «ELİZA» kudretinde büyük bir varlık olan, vaktiyle «Fatih gençler birliği» nin «KEMÂL KÜÇÜK İHTİDÂL» inde bizzât denediğim Bu San'atkâr, kadın, Bilhassa fettân ve çapkın rollerde, hattâ - Büyük bir kompozisyon Artisti gibi - Fevkelâde başardığı hazîn tiplerde bile, hakikaten emsalsız.. Tatlı sesi ve çok kuvvetli jestleriyle sahnede o kadar manâlı, o kadar edâlı ve o kadar pervâsızki; Rolünü oynamıyor, rolü ile oynuyor sanırsınız.. NÂŞİD'le çalıştığı son yıllarda yeni yeni baş lamış olduğu "Akordiyon"u da, bugün elinde oyuncak etmiş..

Vodvili komediden, komedi piyes-

den iyi oynayan, nasılsa kısılmış, fekat yine tatlı, yine ahenkli sesiyle ve çok sevimli, sempatik yüzüyle dâimâ gülen; biraz da HÂZİM'a benzeyen ŞADİ ŞENER; muzikte, operetde, - hattâ modern tiyatrodan en güç bir iş olan Taklidde bile aksamıyor. Biraz kültürü de var. Bizzat yaşıyormuş gibi çok candan oynadığı fâcialarda, tiyatronun iytibârî olduğunu unutturacak tesirleri görülüyor. -San'at kidesi, ne olursa olsun bütün bir salonu, dakikalarca hiçkirtan bir adam, muhakkak ki san'atkârdır. Seyirci önünde derisine girdiği şahsın bütün hâliyle, ihtirâsiyle halleşen ve onunla "Temsil", "Temessül" değil de bizzât tehallül eden, vücudunun bütün zereleriyle duyarak oynayan bu, cidden değerli, kır saçlı ve iki çocuk babası genç, sahne arkadaşları içinde de sevilmiş.. Hepsinin arasında sıcak ve samimî bir kaynaşma görüyoruz.

Kaynana gibi cadaloz, dadı gibi dil Ebesi tipleri, eski ve ananevî karakterleriyle konuşturmakta çok mâhir olan ve bu işlerde "HÂLİDE PİŞKİN" den pişkin ve zengin görünen san'atkâr eşi SAFİYE SALTİK da, yaman bir şey.. Fekat bu "Grandam"ın büyük bir kusuru var.. «Koca Karı, Hanımnine» gibi babayâni eski kadın rollerine bile yüksek topuklu iskarpin, ve ten renkli ince çorapla çıkıyor. Pek lüzümlü olduğunu kendisinin de mutlaka bilmesi lâzım gelen makyaj'a hiç ehemmiyet vermiyor. Beri tarafda pek âlâ görüyor ki; eski kurtlardan olan arkadaşı NAZIKCAN, ilk akşam oynadıkları "Çıldırın adam"da; yalnız "Ben Vurdum.. "Demekten ibâret kısa, fekat çok özenddiği küçük rolü için belki bir saatden fazla makyaj odasından çıkmamıştır. Hiç konuşmayan fekat sessiz bir belâgâtle çok şeyler anlatan o müthiş surat, bana büyük RÂŞİD'in erişilmez bir kudretle oynadığı "Aktör kin" de "Meyhaneci" yi ibdâ eden YAŞAR.

NEZİHİ'yi ve cidden hârikul'âde olan enfes makijajını hatırlattı; onu hiç unutamı yorum..

SAFİYE SALTİK'ın bende bıraktığı kanâat şudur; yâ rölüne ehemmiyet vermiyor. Yahud kendi kifâyetine fazla güveniyor ikisi de zararlı.. Yoksa Eti Tiyatrosunun ona bir terlik bulamaması yüzünden değil..

Yıllarca sahne çiğnemiş, sayısız turuplarda çalışmış, bu heyetin başında değilse; can damarında, belkemiği sayılması lâzım gelen ATÂ AKANDERE, bilhassa Baba rollarında, gün görmüş eski tiplerde, sesinin tonu, kendine mahsûs olan telâffuz husûsiyeti, biraz da çene kavafliği ile seyirciyi en fazla ilgilendiren, düşündüren, ve bol bol güldüren orijinal bir kıymet.. "Külhan" tipini yaşarken bile, hiç umulmayan tezdâli jestleri, yerli Selika ile çok ustaca ve dâima yerinde kullandığı hesapsız argo tabirler, hele o, "İkizler" de "Van Gülü"ne mânâli mânâli bakışlarla bir bıyık bükmesi var ki, en aşağı on dakikâ hepimizi güldürdü.. Kendi başına sahneyi dolduran ve bol bol neşe doğuran Bu adam, her hâl ve hareketiyle sahneyi yenmiş bir emekdâr olduğunu söylüyor. Fekat coşkun alkışlar sürüp giderken rölüne devam etmesi, ikide birde kenara, köşeye çekilmesi, hiç de lüzûmu yok iken seyirciye profil durması ve bunlara benzer kötü

alışkanlıklar, bu usta san'atkârın şahsiyetini, kaybettirecek kadar tehlikeli.. Biraz da yüksek sesle konuşması lâzım..

Kendi eliyle sahneye verdiği kızları MUAZZEZ AKANDERE, ile PERLHAN AKANDERE; ilerisi için bize çok şeyler vaad ediyorlar..

ŞÂDİ ŞENER ve arkadaşlarının devamlı muvaffakiyetlerinde âmil olan şahsiyetleri sayarken unutulmasın ki; Yayına çok hâkim gördüğümüz kemancı SAFVET ŞENÇALAR'la iyi bir hançere san'atkârı olan eşi Mürüvvet Şençalar'ın ve "Rabbülmizrab" Hâlid Baba'nın, bu başarıda büyük peyları ve tesirleri olmuştur..

Sahnesini basma kalıplıktan kurtarmak gayretiyle didinen ve yeni yeni eserler vermek isteginde bulunan ŞÂDİ, geçen akşam bana; oyniyacak eser bulamadıklarını söyliyerek hayli dert yandı;

— "Zâten elimizde bir kaç Vodvil var; onu da bir ay burada kalan Sâdî Tek; hepsini oynamış, gitmiş.. Ne yapacağımızı şaşırılmış durumdayız.. "Dedi ve derin derin de iç geçirdi, acının, içine işlediği gözlerinden ve her hâlimden belli oluyordu.

— Sevgili Sâdî; sen bilmiyormusun ki bu büyük dert, yalnız senin derdin, yalnız Sâdî Tek'in değil bütün bir Türkiyenin derdidir..

Millî Mücadelede ERZURUM

Bu nam altında Erzurum Milletvekili *Cevat Dursunoğlu* tarafından yayınlanan eser, gün geçtikçe Türkiye fikir ve politika âleminde ehemmiyetli bir telâkkiye uğramakta ve hakkında şimdiye kadar İstanbul Ankara matbuatında yirmiye yakın tahlil makalesi intişar etmiş bulunmaktadır.

Bilhassa Millî Mücadele tarihimizin ilk safahatını, vesikalara ve yazarının o günlerde aldığı mühim vazife ve selâhiyetlere dayanarak hikâye eden eser, "Erzurum Kongresi"nin kuruluşuna takaddüm eden günlerle, kongre tafsilâtını ihtiva etmek ve binnetice Doğu illerinin mücadele tarihimizdeki ehemmiyetli mevkiini belirtmek bakımından yarınki tarihçi için kuvvetli bir mah'az, olduğu kadar o günlerin hummalı faaliyetini ânât ve teferruatile anlatmak bakımından da yetişen genç neslin dikkatle okuması lâzım gelen bir eserdir.

Erzurum Yayinevinde satılmakta olan bu kitaptan «Dergi» mize aşağıdaki parçayı almakla hakikaten zevk duymaktayız.

Mustafa Kemal Paşa Erzurumlu Oluyor

Ağustosun yirmi beşi. Paşa şimdi Çocuk Esirgeme Kurumunun Bakımevi olan binada oturuyor. Kâzım, Necati ve ben o akşam Paşayı ziyarete gilmıştik. Mutad kahvelerden sonra tatlı bir sohbet başladı. Söz hep bundan sonra yapılacak işler üzerinde doluşuyordu. Sıra "Meclisi Mebusan"ın bir an önce toplanarak "İradei Milliye'nin Tecellisine" geldi. Paşa kendisinin Erzurumdan mebus seçilmek istediğini ve ilk ihtilâl adımını attığı bu "Tarihî Şehri" temsil etmek şerefini her yere tercih edeceğini anlattı. Bu

arada "Maskatı re'si" olan Selâhiği hatırlayarak, insanın doğduğu ve büyüdüğü yerini yabancılar eline geçmesindeki acıyı gözleri yaşararak tekrarladı. Yeni istilâdan kurtulmuş olan Erzurumda bizler bu duyguyu çok iyi anlayorduk. Bizleri de acı bir keder sardı. Kâzım, Erzurumun geçmişte yetiştirdiği kahramanlar arasına bir kahramanın daha girmesi şerefini bize vermesini ve bunun için de nüfusunu Erzuruma nakle muvafakat buyurmasını rica etti. Paşa çok mutahassis oldu. Böyle bir teklifi kabul etmeği bir şeref bildiğini söyledi.

Sohbet Laşka vadilere geçti ve gece yarısından epi sonra Paşadan ayrıldık.

26 Ağustosta Müdafaai Hukukta toplanarak cemiyet adına aşağıdaki mektubu yazdık:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bu memleketin tarihinde şehrimizin nasıl nurlu bir mevkii varsa Erzurum tarihinde de zatiâlii vatanperverileri öyle bir mevkii mahsus ihraz eylemişlerdir. Hayatı mücahidanelerinde bu suretle mühim hatıralara sahip bulunan Erzurumun evlâdı meyanında ismi âlilerinin görünmesi bütün hemşehrilerce mucibi şeref ve mefharet addedileğinden ve maskatı re'sleri istilâ altında bulunduğundan burada tavattun ile hemşehriliğimizi kabul buyurmanızı temenni eyleyelim.

Müdafaai Hukuk Heyeti

Bu mektuba 27.8.1335 tarihinde yaver Cevat Abbas Bey şu cevabı getirdi.

Şarkî Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyeti Merkeziyesine

Erzurum hemşehriliğini teklif suretiyle hakkımda bu kere de izhar buyrulan âsarı muhabbet ve samimiyyetin müteşekkiriyim. Tarihî olan Erzu-

rumun bu erler yatağının hemşehrileri meyanında bulunmak âcizleri için en büyük saadettir. Erzurum nüfusuna kaydının icrası için icabeden muameleye tevessül edildiğini beyan ve revabıtı kalbiye ve samimanemi teyit eylerim efendim.

Şarki Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi azasından
Mustafa Kemal

Türklüğün Anadoludaki en eski kalesine, en kahraman şehrine asrın en büyük Türkü kemşehri olmuştur.

Cevat Dursunoğlu

Beygu'nun Mezarı

Ve

Ölüm Yıldönümü

Gecen sayımızda evimizin delâleti ve değerli dostlarıyla talebelerinin gösterdikleri alâka neticesinde, Eskişehir'de inşa edilmekte olduğunu haber verdiğimiz merhum **ABDURRAHİM ŞERİF BEYGU'nun** mezarı ikmâl edilmiş, ve 6-10-946 Pazar gününe rastlıyan ölüm yıldönümü münasebetiyle mezarında bir ihtifal yapılmıştır.

Eskişehir'de müntezir «sesiştık» gazetesinde ihtifal tafsilâtını havi yazıyı aynen dercetmekle memnunluk duyuyoruz:

Pazar günü, Yukarı mahalledeki mezarlıkta, iki yıl önce ölen Lise tarih öğretmeni **Abdurrahim Şerif** için bir tören yapıldı. Sevdiklerinin çelengi mezarının üstünde bir bahar tazeligi ile duruyor. Eski bir talebesi olan yük-

Hasankal'alı Büyük Filezof İbrâhim Hakkî

Değerli arkadaşımız CEMÂLEDİN SERVER'in bu ad altında hazırladığı büyük ve geniş tedkik, yakında evimiz tarafından yayınlanacaktır...

sek müheadis Bay Kemal Oğul'un, şumullü ve canlı hitabesi ile **Abdurrahim Şerif**'in hatırası anıldı, değeri belirtildi. Lise edebiyat öğretmeni de merhumun meziyetlerinden bahsetti.

Erzurum ve Ahlat tarihi ile şöhret kazanan **Abdurrahim Şerif**, tam olgun çağda, 49 yaşında, hayata vedâ etmiş bir tarih bilginimizdi. Hayatının sonlarına doğru dil öğrenmiş, tarih ilminin bugünü aydınlatmaktaki rolünü belirtmeye çalışmıştı. Fakat ölüm onu, genç yaşta alınca her şey olduğu yerde kalmış, lâkin şöhreti vatan hudutlarından dışarı taşmış ve yürümüştür.

Hemşehrilerinin, sevenlerinin yardımı ile iyi ve güzel makberi, perişan mezarlığın içinde bir kadirşinaslık âbidesi halindedir. Nutkunu dinlediğimiz Kemal Oğul'un iyi alâkası ve sevgisi ile nisyanın derinliklerinde kaybolmaktan ilk hamlede kurtulan **Abdurrahim Şerif** için bu ihtifal çok yerinde idi. Aramızdan ayrılan kıymetli varlıklara gösterilen bu vefakârlık, bir olgunluk eseridir.

Sırrı KARDEŞ

Neşriyat Müdürü: Sıtkı Dursunoğlu

Mesul Müdürü: Tevfik Bindal

*Halkevi
Halkodası*

Başkanlığına

Fiati 20 Kuruştur

KURUMU

TÜRK TARİH KURUMU

Kurum Adı: TÜRK TARİH KURUMU
Stil No: 255.7.2/24/801598
DERGİLER ERZURUM : HALKEVİ KÜLTÜR DERGİSİ 8-11 (1946)
Markası: .MARKASIZ Bulunduğu Yer: - Konusu: TÜRKÇE

